

Коммодов. — Скажіть, чи залишилися ви вірні ідеї націонал-соціалістської партії тепер?

Ріц. — Я не можу сказати, що я залишився вірним поглядам націонал-соціалістської партії, бо за час перебування на Східному фронті я мав можливість крок за кроком переконатися в брехливості тезисів соціалістської партії.

Коммодов. — Чи розумієте ви тепер, що німецький уряд і націонал-соціалістська партія обманюють німецький народ?

Ріц. — Слово обман буде найбільш підходящим для цього визначення.

Коммодов. — Чи поділяв ваш батько, професор, погляди націонал-соціалістської партії?

Ріц. — Мій батько, який до приходу Гітлера до влади був членом ліберальної партії, в зв'язку з тим, що він хотів зберегти свою посаду, вступив до націонал-соціалістської партії, став її членом. Однак, я не можу сказати, що він цілком поділяв погляди націонал-соціалістської партії.

На цьому допит підсудного Ріца закінчується.

По закінченні допиту підсудного Ріца, після 15-хвилинної перерви, ранкове засідання 16 грудня продовжується. Допитується підсудний Рецлав.

Прокурор. — Скажіть, підсудний Рецлав, з якої ви сім'ї походите, яку маєте освіту?

Рецлав. — Мій батько був службовцем пікарняної страхової каси. Я маю середню освіту.

Прокурор. — Чим займалися до війни?

Рецлав. — Я був заступником начальника відділу по розсиланню газет в редакції Франкфуртської газети.

Прокурор. — З якого часу ви служите в німецькій армії?

Рецлав. — З травня 1940 року.

Прокурор. — Ким ви служили в німецькій армії?

Рецлав. — На початку травня 1940 року я одержав підготовку радиста в артилерійській частині. Потім, зробивши похід у Францію, я був переведений в охоронний батальйон, який дислокувався спочатку у Франції, а потім в Померанії.

Прокурор. — Що це за охоронний батальйон?

Рецлав. — Цей батальйон охороняв полонених, при чому тоді ми охороняли французів та бельгійців.

Прокурор. — Як ви потрапили в цей батальйон?

Рецлав. — Я був призначений в цей батальйон тому, що перебував у тому віці, який після французького походу уже не призивався в діючу армію.

Прокурор. — Цей батальйон був підлеглий німецькій таємній поліції?

Рецлав. — Ні, він скоріше був ополченським. В травні 1941 року

з цього батальйону я був переведений у батальйон особливого призначення «Альтенбург».

Прокурор. — Розкажіть докладно, що являє собою батальйон «Альтенбург»?

Рецлав. — Батальйон «Альтенбург» є школою, де проходили підготовку чиновники німецької таємної польової поліції.

Прокурор. — Як ви потрапили в цей батальйон?

Рецлав. — Я був направлений командуванням.

Прокурор. — Скільки в цьому батальйоні було чоловік?

Рецлав. — Кількість особового складу батальйону змінювалася, але в той час, коли я навчався, там було близько 200 чоловік.

Прокурор. — Кого готував цей батальйон?

Рецлав. — В цьому батальйоні підготовлялись чиновники німецької таємної польової поліції. Це була єдина в Німеччині школа, де вони проходили підготовку. Навчання охоплювало військову підготовку та спеціальну підготовку по лінії служби таємної польової поліції.

Прокурор. — Які дисципліни вивчалися в батальйоні «Альтенбург»?

Рецлав. — В цьому батальйоні велося викладання в основному по таких предметах: кримінальне право, практика допитів, арештів, обшуків, агентурна робота серед цивільного населення. Крім того, нам читали спеціальні лекції.

Прокурор. — Які саме?

Рецлав. — Керівні чиновники гестapo нам читали спеціальні доповіді, в яких висвітлювалась роль німецького народу, як носія вищої німецької раси, і його завдання по встановленню «нового порядку» в Європі і зв'язаних з цим заходів.

Прокурор. — Що ж це за заходи?

Рецлав. — Нам говорили, що радянський народ, як нижча раса, повинен бути знищений.

Прокурор. — Отже, в батальйоні вас навчали методів знищування радянських людей?

Рецлав. — Так.

Прокурор. — Ця вказівка виходила від німецького уряду?

Рецлав. — Так, ці вказівки німецький уряд роками через пресу, кіно і радіо втлумачував в голови німців.

Прокурор. — Отже, з вас готували не чиновників, а катів у цьому батальйоні?

Рецлав. — Так, як я пізніше впевнився на практиці, так можна сказати.

Прокурор. — І в своїй практичній роботі ви виконували катівські настанови, які одержали в батальйоні «Альтенбург»?

Рецлав. — Так, я, так само як і інші чиновники таємної польової поліції, виконував ці вказівки.

Прокурор. — Тобто ви брали безпосередню участь у винищенні радянських людей?

Рецлав. — Я повинен визнати, що за наказом своїх безпосередніх начальників я брав особисту участь у винищенні радянських громадян.

Прокурор. — Розкажіть, як ви винищували радянських громадян?

Рецлав. — Коли я був у м. Житомирі, де розташовувалась 560 група ГФП (таємна польова поліція), то переконався, що ті методи, які нам викладали, в практичній роботі застосовуються.

Прокурор. — Говоріть конкретніше.

Рецлав. — Як правило, всіх осіб, які затримувались воєнними властями і передавались для слідства в ГФП, спочатку били. Коли заарештований давав нам потрібні зізнання, тоді катувати переставали, а у відношенні тих, хто зізнань не давав, катування тривали і далі, так що нерідко бували смертні випадки...

Прокурор. — Значить, якщо людина не зізнавалася, її убивали, а якщо зізнавалася — її розстрілювали. Правильно це?

Рецлав. — Так, це було у більшості випадків.

Прокурор. — Чи були випадки, коли фабрикувалися справи, фальсифікувалися зізнання?

Рецлав. — Так, все це було і досить часто. Можна сказати, що це було звичайним явищем.

Прокурор. — Крім розстрілів і шибениць, ще до яких способів знищення радянських людей вдавалася таємна польова поліція?

Рецлав. — Крім цього, наскільки я знаю, застосовувалась «газова машина».

Прокурор. — Що являє собою «газова машина»?

Рецлав. — Коли я в березні 1942 року зайшов у двір Харківської тюрми, я побачив там велику закриту автомашину, пофарбовану в темносірий колір.

Прокурор. — Один раз бачили цю машину чи кілька разів?

Рецлав. — Після цього я часто бачив вказану машину.

Прокурор. — Розкажіть все, що вам відомо про застосування «газової машини».

Рецлав. — В березні 1942 року я побачив у дворі Харківської тюрми автомашину. Я запитав знайомого мені солдата харківської команди СД Камінського, для чого застосовується ця машина, бо мені було відомо, що досі на розстріл возили в машині відкритого типу. На це Камінський відповів, що ця машина є новим методом знищення росіян, яка скорочує багато часу. Далі Камінський пояснив, що відпрацьовані гази, які йдуть з мотора в кузов автомашини, через деякий час отруюють людей, що знаходяться в машині. Я сам в середині і в останніх числах травня одержав від комісара поліції Кархан вказівку передати 20 чоловік, заарештованих за підозрою в антифінансовій діяльності, в розпорядження служби безпеки СД. Разом зі мною були фельдфебель Фольман та унтер-офіцери Генцман і Герліц. Коли ми прийшли в канцелярію тюрми, я побачив там штурмфюрера СД Фрезе. Я доповів йому

про мету свого приходу, на що Фрезе сказав, що якраз сьогодні тюрма підлягає очищенню і запропонував мені взяти в цьому участь. Незабаром до тюремної канцелярії з'явився штурмбаннфюрер доктор Ханебіттер, який запропонував всім співробітникам вийти у двір. Коли ми вийшли у двір, то до дверей тюрми під'їхала «газова машина». Доктор Ханебіттер наказав нам забрати з камер заарештованих. У мене був на руках список з іменами 20 ув'язнених. Я їх викликав з різних камер, після чого їм було наказано вишикуватися в коридорі. Потім деяким з них було оголошено, що вони переводяться в іншу тюрму, а деяким було сказано, що їх переводять у табір. Після цього заарештовані були виведені у двір тюрми, де перед виходом уже стояв «газовий автомобіль». Там співробітники СД вантажили заарештованих в машину, і ми приєднали до них приведену нами партію. Щоправда, призначення «газового автомобіля» трималося в суворій таємниці, однак, деякому, очевидно, було відомо про нього. Деякі заарештовані чинили опір при посадці в «газовий автомобіль», і при цьому їх ударами палиць, прикладів та рукоятками пістолетів заганяли туди. Серед цих заарештованих були старики, жінки і навіть діти. Якраз того дня розігралася дика сцена: жінки плакали, деякі кидались на коліна, бажаючи зберегти їм життя. Пригадую випадок, коли в однієї жінки вирвали з рук дитину, і вона забилась у риданнях, кинулась на офіцера СД, що стояв поблизу, і подрапала йому обличчя. Цей офіцер СД негайно витяг пістолет і пристрелив жінку. Труп її був кинутий солдатами СД в автомобіль.

Прокурор. — Скільки всього було знищено радянських людей за допомогою «газового автомобіля»?

Рецлав. — Зі слів співробітника СД Каміньського мені відомо, що у березні місяці було знищено всього 5.000 чоловік. Якщо врахувати цю цифру й те, що «газовий автомобіль» робив щоденно свої смертні рейси, то можна вважати, що загальна кількість умертвлених в м. Харкові, приблизно, 30.000 чоловік.

Прокурор. — Скільки радянських людей знищено за допомогою «газового автомобіля» і за вашою безпосередньою участю?

Рецлав. — Я особисто двічі брав участь у вантажівці людей у «газовий автомобіль» — в березні та липні 1942 року. Кожного разу я навантажував до 20 чоловік.

Прокурор. — Як ховали умертвлених у «газовому автомобілі» людей?

Рецлав. — Трупи умертвлених ховали у рові, на південь від Харкова, або спалювали.

Прокурор. — Чому спалювали?

Рецлав. — В кінці березня 1942 року я одержав наказ супроводжувати «газовий автомобіль» і поїхав в район бараків Харківського тракторного заводу. Коли ми туди прибули, Ханебіттер наказав всі автомашини, за винятком «газового автомобіля» та автомашини з співробітниками СД, відвести в бік. «Газовий автомобіль» зупинився біля пофарбованого в сірий колір бараку. Співробітники СД вискочили з автома-

пини, на якій вони приїхали, і стали вивантажувати трупи умертвлених людей з «газового автомобіля» в цей барак. Коли я сам зайшов у барак, то побачив, що бокові приміщення справа і зліва від коридору бараку були вже завалені трупами, очевидно, привезеними раніш.

Прокурор. — Скільки трупів, приблизно, було в бараку разом з привезеними?

Рецлав. — Кількість їх складала, приблизно, 300—350 трупів.

Прокурор. — Продовжуйте зізнання.

Рецлав. — Коли привезені нами трупи умертвлених людей були складені в коридорі бараку, то солдати СД увійшли в барак і облили бензином трупи. Також були облиті бензином зовнішні стіни бараку, потім солдати СД кинули запалений смолоскип всередину барачного приміщення і підпалили його. Я бачив ще 6 подібних бараків, спалених в такий же спосіб.

Далі підсудний Рецлав показує, що він бачив ці спалені бараки і знає, що і в них були також спалені трупи людей, умертвлених в «газовому автомобілі».

Прокурор. — З якою метою умертвлені в «газовій машині» спалювались у бараках?

Рецлав. — Це було викликано тим, що призначення «газової машини» мало триматися в суворій таємниці. Тому і сліди її роботи — трупи — мали бути спалені.

Прокурор. — У мене запитань до підсудного більше немає.

Голова. — Підсудний Рецлав, в яких окупованих радянських містах ви працювали?

Рецлав. — Я був у червні 1942 року в місті Житомирі, працював в 560 групі таємної польової поліції. 560 група таємної польової поліції була додана до штабу шостої німецької армії і разом з цією групою я був у містах Іваньків, Переяслав, Лубин, Полтава.

Голова. — Чи були ви в Житомирі?

Рецлав. — В Житомирі я був з другої половини червня до вересня місяця.

Голова. — У всіх цих містах ви теж займалися знищенням радянських людей?

Рецлав. — Так, у всіх цих містах група ГФП — таємної польової поліції — провадила аналогічну діяльність.

Голова. — Скільки було знищено радянських людей в тих містах, де вам доводилось бувати?

Рецлав. — Тільки таємною польовою поліцією в місті Житомирі було знищено, приблизно, 5—8 тисяч чоловік. Точну цифру мені важко назвати.

Голова. — На попередньому слідовстві ви називали кількість винищених радянських людей також в Переяславі і Лубнах?

Рецлав. — Так, називав, але в цих містах знищенням радянських громадян займалися органи СД. Мені відомі такі дані: в Києві було знищено 35.000 радянських громадян, в Лубнах — 4.000, в Переяславі — 2.000. Відносно Полтави я відомостей ще маю.

Голова. — В знищенні якої кількості радянських громадян ви брали безпосередню участь?

Рецлав. — З моєю участю в «газову машину» було навантажено не більше 40 чоловік, крім того, за наказом комісара поліції Меріа, перебуваючи в місті Житомирі, я брав участь у масових розстрілах.

Голова. — Хто ще займався масовими розстрілами?

Рецлав. — Всі працівники 560 групи таємної польової поліції.

Голова. — Підсудний Рецлав, розкажіть, як ви фальсифікували справи про робітників, яких допитували?

Рецлав. — У квітні 1942 р. я одержав наказ начальника таємної польової поліції міста Харкова комісара поліції Кархан допитати двох заарештованих. Кархан попередив мене, що необхідно викрити заарештованих у партизанській діяльності і домогтися від них зізнань про їх співучасників. На допиті я встановив, що обидва заарештовані були робітниками Харківського тракторного заводу. У мене склалася думка, що ці особи не винні, і я доповів про це комісарові поліції Кархан. Кархан запитав мене: чи не вдавався я до побойв. Я відповів негативно. Тоді Кархан наказав мені побити заарештованих. Я виконав наказ Кархана, але це не дало бажаних наслідків.

Голова. — Розкажіть докладно, як ви виконали наказ Кархана?

Рецлав. — Я позичив у фельдфебеля Тіхпер його гумову палицю, якою він звичайно користувався на допитах, і бив нею заарештованих.

Голова. — Чи добились ви цим чогосьебудь?

Рецлав. — Нічого я таким шляхом не добився і про це доповів комісарові поліції Меріа, який попрямував до кабінету, де я допитував. Меріа сказав мені, що при допитах треба бути більш вищахлливим. Показуючи на заарештованих, він сказав: подивіться, ось у цього заарештованого чудесна борода. Висмижіть з неї волосся, а другого поколіть голкою. Я виконав і цей наказ, але ніяких наслідків не добився.

Голова. — Висмикнули людині всю бороду і не добились ніяких наслідків?

Рецлав. — Це не зовсім так. Я висмикнув волосся з бороди одного заарештованого, а другого я трохи поколов голкою. (В залі рх).

Голова. — Скажіть, що сталося з робітниками, яких ви допитували?

Рецлав. — Мені так і не вдалося добитися від них потрібних зізнань. Тоді комісар поліції Кархан наказав мені через паспортне бюро міста Харкова дістати список робітників тракторного заводу і виписати з нього 15 прізвищ. Я виконав цей наказ Кархана і наступного дня передав йому список на 15 робітників. Мені відомо, що двоє заарешто-

ваних, яких я допитував, були задушені «газовим автомобілем», а 15 робітників, які фігурували в моєму списку, були розстріляні.

Голова. — На цих 15 робітників ви давали якийсьневбудь висновок?

Рецлав. — Ні, взагалі в таємній поліції не заводилося ніяких справ і не писалось ніяких висновків. Я просто склав список і передав його комісарові поліції. І за списком їх було розстріляно.

Голова. — Як часто ви користувалися таким методом слідства?

Рецлав. — Подібний метод був застосований мною двічі: один раз у квітні — за наказом комісара поліції Кархан, а другий раз пізніше за наказом комісара поліції Вульф. Тут справа стосувалася робітників електростанції.

Голова. — Хто командував батальйоном, в якому ви навчалися?

Рецлав. — Батальйоном командував Крене.

Голова. — Хто читав вам лекції про винищення радянських людей?

Рецлав. — За знаками відьми це були керівні співробітники німецької таємної польової поліції. Але тому, що на курсах вони не постійно викладали, а робили тільки доповіді, я їхніх прізвищ не знаю.

Голова. — Чи не пам'ятаєте прізвищ двох робітників Харківського тракторного заводу, яких було умертвлено в «газовій машині», і тих 15 робітників, яких було розстріляно?

Рецлав. — Ні, не пам'ятаю. За час моєї роботи мені довелося возитися з такою великою кількістю заарештованих і полонених, що запам'ятати всі ці російські прізвища я не мав змоги.

Голова. — Чи часто доводилось вам бути при вантаженні радянських людей в «газову машину»?

Рецлав. — Особисто я тільки двічі брав участь у вантаженні людей в «газовий автомобіль», але бачити мені «газовий автомобіль» доводилось часто, бо я щоденно обходив Харківську тюрму.

Голова. — Розкажіть, підсудний, як відбувалася посадка людей в машину, особливо жінок і дітей.

Рецлав. — Взагалі вантаження в «газовий автомобіль» відбувалося порівняно спокійно, бо у більшості випадків люди не знали мети і призначення цієї машини, але бувало, що один або кілька чоловік стариків, жінок і дітей завдавали нам труднощів. В таких випадках співробітникам СД доводилось підганяти їх ударами прикладів і палиць.

Голова. — Чи визнаєте ви, що систематично займалися винищенням радянських людей?

Рецлав. — Так, визнаю, хоч я і робив все це за наказом мого безпосереднього командування.

Голова. — Від кого ж виходили вказівки про винищення радянських людей?

Рецлав. — Я одержував накази від своїх начальників. Хочу також додати, що німецький народ роками виховувався націонал-соціалістськими керівниками в дусі проведення подібної політики.

Голова. — (Звертаючись до оборони). Чи є в оборони запитання до підсудного?

Казначесв. — Підсудний Рецлав, ви розповіли тут про ряд звірств, і я проситиму вас уточнити, в якій мірі ви особисто вважаєте себе відповідальним за вчинені злочинства?

Рецлав. — Пан Казначесв, я визнаю себе винним в усіх злочинах, які вчинив за наказом мого безпосереднього командування.

Казначесв. — Чим було обумовлено те, що, маючи спеціальність радиста, ви були направлені в батальйон по охороні військовополонених, а потім в батальйон «Альтенбург»?

Рецлав. — Коли я закінчив своє навчання як радиста, скінчилась війна з Францією, і тому мене не використали як радиста, а направили до батальйону по охороні військовополонених. Далі, в зв'язку з тим, що я був непридатним до дійсної військової служби, а також у зв'язку з тим, що за родом своєї роботи, як канцелярський службовець, я мав достатню підготовку, мене направили в батальйон «Альтенбург».

Казначесв. — Мене цікавить питання про те, хто відбирав до батальйону «Альтенбург» і як це відбувалось?

Рецлав. — У батальйон «Альтенбург» мене відібрав колишній начальник батальйону по охороні військовополонених.

Казначесв. — Скільки часу ви пробули в батальйоні «Альтенбург»?

Рецлав. — Курс, який проходили ті, що були в батальйоні «Альтенбург», тривав шість тижнів.

Казначесв. — Чи всі особи, що були в батальйоні «Альтенбург», направлялися потім на службу в таємну польову поліцію?

Рецлав. — Ні, не всі. По закінченні курсу всім було запропоновано написати докладно свою біографію, після чого частина курсантів була відправлена назад за місцем своєї попередньої служби.

Казначесв. — Ви одразу були направлені на службу і одразу стали чиновником поліції?

Рецлав. — Так, це було саме так. Я був направлений чиновником поліції. Теж саме було і з більшістю інших, за винятком лише невеликої кількості, які показали себе нездатними.

Казначесв. — Чиновником поліції ви прослужили близько року?

Рецлав. — Так.

Казначесв. — Більше запитань до підсудного Рецлава не маю.

Голова. — На черзі допит підсудного **Буланова**. Прокурор має запитання?

Прокурор. — Так. Підсудний Буланов, скільки часу ви прослужили в гестапо і «зондеркоманді»?

Буланов. — В гестапо я прослужив з жовтня 1941 р. по лютий місяць 1943 р.

Прокурор. — В яких містах відбувалась каральна діяльність «зондеркоманди»?

Буланов. — Як мені відомо, каральна діяльність нашої команди відбувалась в місті Харкові і в станиці Нижне-Чирській.

Далі підсудний Буланов докладно викладає факти звірячої розправи з цивільним населенням, яка провадилась «зондеркомандою» в Харкові, станиці Нижне-Чирській та інших районах. Працюючи шофером «зондеркоманди», Буланов неодноразово був присутній при розстрілах мирних радянських громадян.

Прокурор. — Ви особисто брали участь у розстрілах радянських людей, коли і де це відбувалось?

Буланов. — Так, працюючи шофером в гестапо, мені доводилось часто їздити на розстріли, а також на арешти радянських громадян в місті Харкові, в станиці Нижне-Чирській і в інших районах.

Прокурор. — Ось, розкажіть про це докладно.

Буланов. — На початку грудня місяця 1941 року в Харкові за наказом шефа гестапо було розстріляно близько 900 чоловік, які перебували на лікуванні в Харківській лікарні.

Прокурор. — Яку ви участь брали в цій справі?

Буланов. — Мені було запропоновано подати тритонну машину в розпорядження Харківської лікарні. Коли я прибув до Харківської лікарні, туди прибули також, крім моєї машини, ще 9 вантажних тритонних автомобілів.

Прокурор. — Скільки рейсів зробили?

Буланов. — Мені довелося зробити чотири рейси, за які я приставив до місця розстрілу, приблизно, коло 150 чоловік.

Прокурор. — Чи бачили ви, як розстрілювали німці?

Буланов. — Так.

Прокурор. — Розкажіть, як це відбувалось?

Буланов. — Коли я прибув до лікарні, то мені було сказано, щоб я подав машину до одного з корпусів лікарні. В цей момент гестапівці почали виводити хворих в самій білизні і вантажити їх в машини. Після навантаження, в супроводі німців, я повів машину до місця розстрілу. Це місце було, приблизно, за чотири кілометри від міста. Коли я прибув до місця розстрілу, там уже лунали крики і плач розстрілюваних хворих. Німці розстрілювали їх на очах у інших хворих. Люди благали про помилування, падали в холодну грязюку голими, але німці збивали їх до ям, після чого розстрілювали.

Прокурор. — Розкажіть, що вам відомо про розстріл дітей в Нижне-Чирській дитячій лікарні?

Буланов. — Влітку, коли команда СД була розбита по відділеннях і вийшла в різні міста, райони і містечка, то мені довелося з відділенням команди СД поїхати в станицю Нижне-Чирська. Числа 25—26 серпня 1942 року мені і шоферу Блохину було запропоновано приготувати машини. Коли машини були готові, нам наказали вести їх в Нижне-Чирську дитячу лікарню. Коли ми приїхали туди, то гестапівці

стали виводити дітей з лікарні і навантажувати в машини. Діти були обдірані, опухлі від голоду. Багато дітей чинили опір і не хотіли сідати в машину, але гестапівці стали їх запевняти, що вони пойдуть до дядьків і тіток в місто Сталінград. Деякі діти, піддавшись умовлянням, сіли в машину, деякі ж чинили опір до кінця, після чого гестапівці насильно навантажили і їх у машину, і мені було наказано застебнути ззаду машини брезент. Коли я виконав цей наказ, то в супроводі німців поїхав на станцію Чирська, де за мостом, за 3—4 кілометри від станиці Нижнє-Чирська, була заздалегідь приготовлена яма. Підїхавши до ями, я, за наказом шефа відділення, а також і інші гестапівці, почали виводити дітей до ями, біля якої стояв гестаповець, німець Алікс, прізвиська точно не знаю. В упор з автомата в голову він розстрілював дітей, після чого зштовхував їх в яму. Діти, бачачи те, що відбувається, виривались і кричали: «дядю, я боюсь», «дядю, я хочу жити, не стріляйте в мене» і т. п., але на це німці не звертали уваги.

Прокурор. — Якого ж віку були діти?

Буланов. — Діти були віком від 6 до 12 років.

Прокурор. — Ви, Буланов, бачили «газову машину», в якій людей умертвляли окисом вуглецю?

Буланов. — У січні 1942 року до нас у гараж з Німеччини прибула така автомашинка. Німці цю машину називали «газенваген».

Прокурор. — А ремонтувати вам її доводилось?

Буланов. — Доводилось мені також її ремонтувати і чистити. Чистячи машину, я бачив всередині кузова, коли вимітав, дитячі шапочки, черевички, які, очевидно, спали з умертвлених дітей.

Прокурор. — Розкажіть докладно, що собою являла ця машина, будова її, який вона має вигляд, як умертвлялись люди в цій машині?

Буланов. — Ця машина являє собою двоосний, великих розмірів автомобіль тоннажем приблизно 5—7 тонн. Шофарована вона в сіру фарбу. На ній поставлений шестициліндровий мотор. Кузов цієї машини має двійчаті двері, які герметично зачиняються. Герметичність досягалась, очевидно, за допомогою каучукової прокладки, яка була на дверцях.

Прокурор. — Це прокладка дверей?

Буланов. — Так, прокладка дверей. Всередині кузов оббитий оцинкованим залізом, внизу кузова лежить дерев'яна решітка.

Прокурор. — Тобто ця решітка являє собою підлогу?

Буланов. — Так, побито підлогу, на яку стають ногами заарештовані. Внизу машини міститься вихлопна труба мотора, від якої через спеціальний планг в кузов проходить відпрацьований газ. Коли людей навантажать в автомобіль, він зачиняється, включається мотор, і йде до місця вивантаження. В цей період люди умертвляються.

Прокурор. — Ви багато разів спостерігали, як вантажили людей у «газову машину»?

Буланов. — Мені доводилось спостерігати навантаження кілька разів, а розвантаження доводилось спостерігати 20 з чимось разів.

Прокурор. — Хто з німців обслуговував цю машину?

Буланов. — Шофером на цій машині був німець років 35—36, вигляд у нього був хворобливий. Прізвища його я не знаю.

Прокурор. — А за чим наказом ця машина використовувалась, знаєте?

Буланов. — За наказом шефа гестапо.

Прокурор. — Як прізвище?

Буланов. — Прізвища шефа я добре не пам'ятаю, нібито Ханебінттер.

Прокурор. — Яку участь ви брали у вантаженні в цю машину?

Буланов. — Моя участь полягала в тому, що я возив поліцаїв на місце вивантаження.

Прокурор. — Скільки разів?

Буланов. — Мені доводилось возити більше 20 разів за період з січня по червень 1942 року.

Прокурор. — Скільки ж, таким чином, на ваших очах, за вашою участю було убито людей цією машиною?

Буланов. — Коли я привозив поліцаїв на місце вивантаження, ми вивантажували трупи в бараки Харківського тракторного заводу, після чого гестапівці запалювали ці бараки. Коли ми знову приїжджали на місце, то бараки були вже спалені. Таким чином, мені доводилось звальювати трупи в два бараки. Але до цього там були вже трупи. Точно визначити я не можу, але приблизно на моїх очах було спалено до 600 трупів, а то і більше.

Прокурор. — Бараки ці спалювались на ваших очах?

Буланов. — Я бачив тільки, як їх обливали якоюсь рідиною, але коли запалювали бараки, мені не доводилось бачити.

Прокурор. — Доводилось бачити вам, як навантажували в ці «душогубки» дітей, немовлят?

Буланов. — Нераз. Двічі чи тричі доводилось бачити, як гестапівці вантажать жінок з дітьми в «душогубки».

Прокурор. — Яку ж винагороду від німців ви одержали за свою зрадницьку діяльність?

Буланов. — Від німців я одержував утримання 90 марок, або 900 карбованців, також одержував пайок, солдатський. Крім того, речі від розстріляних радянських громадян, які залишались, коли німці відбирали собі зброю, а решту давали нам. (В залі шум).

Прокурор. — Що ж, кращі речі німці відправляли в Німеччину?

Буланов. — Хороші речі німці відправляли в Німеччину.

Прокурор. — В мене запитань немає.

Голова. — Оголошується перерва до 18 години.

Вечірнє засідання суду 16 грудня

Голова. — Судове засідання Військового Трибуналу продовжується. Підсудний Буланов, вам доводилось ремонтувати «душогубку»?

Буланов. — Так, мені доводилось ремонтувати «душогубку».

Голова. — Ви показували, що брали участь в розстрілі 60 дітей?

Буланов. — Так, я розповідав про це.

Голова. — Ви цих дітей привозили на місце розстрілу?

Буланов. — Так.

Голова. — З машини дітей виводили ви?

Буланов. — Так, я, а також і інші гестапівці.

Голова. — Ви показували, що за свою роботу одержували гроші і речі розстріляних. Які речі ви одержали за свою роботу?

Буланов. — Одержав пальто для дружини і для себе, а також одержав два костюми і взуття.

Голова. — Підсудний Буланов, з ваших зізнань виходить, що ви зрадили Батьківщину, продались німцям за 90 марок, брали активну участь в систематичних розстрілах і знищенні ні в чому неповинних радянських людей. Визнаєте ви себе винним у цьому?

Буланов. — Так, визнаю.

Голова. — В оборони є запитання до підсудного?

Оборонець Бєлов. — В процесі слідства ви розповідали все чесно і відверто, як тут на суді?

Буланов. — Ні, коли мене заарештували, я, побоюючись, що в прифронтовій смузі до мене можуть поставитись жорстоко, приховав свою роботу в гестапо. Коли ж мене перевели в табір, я вирішив розповісти всю правду.

Бєлов. — Скажіть, підсудний Буланов, відомо вам, чи встигла евакуюватись «зондеркоманда», в якій ви служили?

Буланов. — «Зондеркоманда», в якій я служив, встигла евакуюватись.

Бєлов. — В мене більше немає запитань.

Голова. — У підсудних є запитання до Буланова?

Підсудні через перекладача Іванову, яка перекладала їм весь допит Буланова, відповіли, що запитань не мають.

На цьому допит обвинувачених закінчується. Головуючий генерал-майор юстиції т. Мясніков оголошує, що суд переходить до допиту свідків.

Першим допитується свідок **Хейніш**. Допит його провадиться через перекладача Копилова.

Голова. — Ваш рік народження?

Хейніш. — Я народився 8 листопада 1901 року в місті Нойштадт.

Голова. — З якої сім'ї походите?

Хейніш. — З сім'ї торговця.

Голова. — Ваш військовий чин?

Хейніш. — Маю чин оберштурмбаннфюрера. В минулому був заступником начальника штабу Гесса, а в останній час був окружним комісаром в м. Мелітополі. Мій чин відповідає чину генерал-майора.

Голова попереджає свідка Хейніша, що він повинен давати Військовому Трибуналові правдиві свідчення. За давання неправдивих свідчень він відповідатиме за законом.

Голова. — Свідок Хейніш, до вас має запитання військовий прокурор.

Прокурор. — Скажіть, свідок, ви член націонал-соціалістської партії?

Хейніш. — Так.

Прокурор. — З якого року?

Хейніш. — З 1923 року.

Прокурор. — Ви провадили активну партійну роботу?

Хейніш. — Так.

Прокурор. — Яку партійну роботу ви виконували?

Хейніш. — Я був організатором і керівником загонів СД в містах Бремен, Франкфурт на Майні і політичним керівником штабу Гесса до 1941 року.

Прокурор. — Які ви маєте нагороди?

Хейніш. — Я маю такі нагороди: бронзову, срібну і золоту медалі націонал-соціалістської партії і почесний знак націонал-соціалістської партії, як член партії з 1923 року.

Прокурор. — Що ви робили і чим займалися, коли були в Мелітополі комісаром?

Хейніш. — В моє завдання входило керування управлінням господарства і експлуатацією у ввіреній мені області. Я повинен був викачувати сільськогосподарські продукти для забезпечення армії та німецького тилу.

Прокурор. — Що ж, жителі охоче давали вам продукти?

Хейніш. — Населення неохоче здавало продукти, саботувало здавання їх, а частина населення взагалі була неспроможна здавати ту норму сільськогосподарських продуктів, яку від нього вимагали.

Прокурор. — Що ж ви робили з людьми, які не здавали продуктів?

Хейніш. — Ті особи, які чинили опір і не здавали потрібних продуктів, були заарештовані гестапо і СД і ліквідовані.

Прокурор. — Що значить ліквідовані?

Хейніш. — Ліквідувати — значить знищити, розстріляти.

Прокурор. — Значить, ви займалися грабуванням, а гестапо вбивствами.

Хейніш. — Так точно.

Прокурор. — Скільки людей було знищено, коли ви були в Мелітополі?

Хейніш. — За час з 1 вересня 1942 року по 14 вересня 1943 року в Мелітопольській області було знищено 3—4 тисячі чоловік.

Прокурор. — Чи відомо вам, що в Мелітополі після вигнання німців було виявлено 14.000 трупів? Чи не применшуєте ви цифру?

Хейніш. — Це розходження пояснюється тим, що ще в 1941 — 1942 рр. при окупації Мелітополя органи гестапо і СД знищили багатьох радянських громадян.

Прокурор. — Скільки таких великих операцій було проведено, коли ви були в Мелітополі?

Хейніш. — За час моєї роботи в Мелітополі було приблизно 3—4 масових операції, зокрема, в грудні 1942 року було заарештовано 1.200 чоловік відразу.

Прокурор. — Це що, в ніч під різдво?

Хейніш. — Так.

Прокурор. — За що ж було заарештовано цих людей?

Хейніш. — За саботаж та антинімецькі настрої.

Прокурор. — А що ж зробили з цими людьми потім?

Хейніш. — Їх було відправлено в Сімферопольський табір і там розстріляно або знищено за допомогою «газового автомобіля».

Прокурор. — Там був табір для військовополонених?

Хейніш. — В Росії не організовувались концентраційні табори, а використовувались для цієї мети табори для військовополонених.

Прокурор. — Значить, цивільне населення ув'язнювалось в табори для військовополонених?

Хейніш. — Так.

Прокурор. — Розкажіть все, що вам відомо про «газовий автомобіль».

Хейніш. — «Газовий автомобіль» являє собою тип тюремного автомобіля з двоїчатими дверима, що герметично зачиняються, в ньому вихлопні гази з мотора надходять по спеціальній трубці в кузов, і таким чином всі люди, які є в цьому автомобілі, задусуються.

Прокурор. — Ви давно знаєте про існування цього «газового автомобіля»?

Хейніш. — Я про існування «газового автомобіля» дізнався під час наради окружних комісарів, на якій був присутній генерал-лейтенант поліції фон-Альвенслебен.

Прокурор. — Розкажіть про нараду і про те, що ви дізналися тоді про «газовий автомобіль».

Хейніш. — Генерал-лейтенант поліції фон-Альвенслебен заявив на нараді, що в руки росіян потрапили матеріали про «газовий автомобіль». За заявою генерал-лейтенанта поліції фон-Альвенслебен, фюрер, тобто Гітлер, розпорядився про те, щоб базилання з приводу «газового автомобіля» припинилося, інакше винуватці будуть віддані до спеціального суду СС.

Прокурор. — Ви особисто бачили колинебудь «газовий автомобіль»?

Хейніш. — Так, «газовий автомобіль» я бачив в місті Ровно, правда, не під час його роботи, а під час стоянки.

Прокурор. — Ви брали участь в умиротворенні людей за допомогою «газового автомобіля»?

Хейніш. — Ні, не брав.

Прокурор. — Розкажіть докладно про вашу бесіду з Зоман.

Хейніш. — Зоман розповів мені в бесіді, що смерть від отруєння газами безболісна і більш гуманна. Він зазначив, що смерть в «газовому автомобілі» настає дуже швидко, але насправді вона наставала не за 12 секунд, а більш повільно і була зв'язана з муками. Зоман розповів мені про табір в Аушвіц (Німеччина), де також застосовувалося отруєння газами заарештованих. Їм говорили, що їх переводять в інше місце, а іноземним робітникам пояснювали, що їх відправляють на батьківщину, і під цим приводом направляли в лазню. Особи, які підлягали страті, спочатку направлялись в барак з написом «Дезинфекція», де роздягалися чоловіки окремо, жінки й діти окремо. Потім їм наказували перейти в інший барак, з написом «Лазня», під час миття відкривали спеціальні клапани, в приміщення надходив газ, від якого люди вмирали. Потім умиротворених спалювали в спеціальних печах, в яких одночасно може бути спалено до 200 трупів.

Прокурор. — Вам не говорив Зоман, за чією вказівкою стали застосовуватись страти газом?

Хейніш. — Зоман розповідав мені, що восени 1942 року відбулася нарада між Гітлером, Гімлером і начальником СД Гальтербрунером, де було вирішено приступити до страт шляхом застосування газів.

Прокурор. — Може ви скажете про своє ставлення до звірств Гітлера та його кліки?

Хейніш. — Як націонал-соціаліст я покликаний виконувати накази і вказівки, одержані від фюрера, однак я зрікаюсь жорстокостей.

Прокурор. — Зрікаєтесь жорстокостей?

Хейніш. — Так.

Прокурор. — А до отруєння людей газом ви теж негативно ставитесь?

Хейніш. — Я вважав, що отруєння газом гуманний засіб, але я не знав, що при цьому смерть настає після таких тривалих мук.

Прокурор. — Чи невідомі свідкові будь-які документи, що характеризують політику німецького уряду в окупованих країнах, зокрема в тимчасово окупованих районах СРСР?

Хейніш. — Ні, такі документи мені невідомі. Однак, з висловлювання авторитетних керівників я знаю, що передбачалося досить швидко розбити російську армію. Враховуючи, що держати в покорі російський народ буде дуже важко, було наказано нещадно застосовувати репресивні заходи щодо цивільного населення. Нічого було зупинятися перед арештами та розстрілами, бо тільки таким чином була можливість держати народ в покорі і провести колонізацію країни. Крім того, треба було послабити силу народу шляхом зменшення кількості людей, тобто шляхом їх винищення. Імперський ком'сар України Кох говорив у серп-

ні цього року на нараді окружних комісарів про труднощі, зв'язані з перебуванням робочої сили для відправки в Німеччину. Кох вимагав від комісарів пенсійного застосування всіх наявних засобів для постачки в Німеччину потрібного контингенту робітників. Далі Кох заявив на цій нараді, що він гадає насильницьким шляхом евакуювати все населення районів Північної України в Німеччину. Кох говорив, що в боротьбі з партизанами спалення сіл і тому подібні репресивні заходи не приносять потрібних результатів, бо партизани мають можливість завжди сховатися в лісних районах. З метою послаблення впертості російського народу Кох пропонував знищити всі непотрібні елементи.

Прокурор. — Що ж, ці настанови Коха відбивали собою лінію німецьких правителів?

Хейніш. — Так точно.

Прокурор. — У мене запитань більше немає.

Голова. — Скажіть, свідок Хейніш, хто такий Зоман?

Хейніш. — Зоман був начальником служби безпеки (СД) Бреславльської округи.

Голова. — Від нього вам стало відомо про застосування газів?

Хейніш. — Так точно.

Голова. — В яких місцях застосовувались лазні для отруєння газом мирного населення?

Хейніш. — Знищення людей шляхом отруєння газом мало бути проведене в концентраційних таборах.

Голова. — На окупованій німцями території?

Хейніш. — В окупованих областях немає концентраційних таборів.

Голова. — Значить, в Німеччині?

Хейніш. — Так.

Голова. — Відомо, що в Мелітополі 14.000 чоловік було задушено, повішено і розстріляно, ви ж показали тільки про 4 тисячі. Інші 10.000 чоловік коли ж були знищені?

Хейніш. — Найбільша частина радянських елементів була знищена зараз же після зайняття міста.

Голова. — Значить тоді, коли проходили передові частини німецької армії?

Хейніш. — Так точно.

Голова. — І населення знищували передові частини німецької армії?

Хейніш. — Так.

Голова. — Але потім передові частини німецької армії пройшли далі за Мелітополь, хто ж знищив 4.000 чоловік?

Хейніш. — Гестапо і СД.

Голова. — А при відступі німецької армії також знищувалось мирне населення?

Хейніш. — При відступі німецьких військ міста і села спалювались, а мирне населення піддавалось насильницькій евакуації.

Голова. — Які завдання стояли перед вами, як окружним комісаром, на випадок евакуації міста Мелітополя?

Хейніш. — Я одержав особисто від польового коменданта вказівку про проведення насильницької евакуації населення. Її проводили армійські частини.

Голова. — Які ви мали директиви щодо зруйнування в містах державних та громадських будинків, житлових приміщень?

Хейніш. — Приміщення та установи міста і важливі з оборонного погляду будинки були знищені господарськими загонами армії.

Голова. — За чим наказом?

Хейніш. — За наказом польового коменданта.

Голова. — Хто в цей час був польовим комендантом?

Хейніш. — Генерал Тазер.

Голова. — За вашими свідченнями виходить, що коли німцями передові частини знову займали територію, вони вбивали і грабували мирне населення, а потім гестапо, СД і інші каральні загони знищували радянських людей. Перед відступом частин німецької армії також знищувалось мирне населення. Правильно це?

Хейніш. — Я не маю права критикувати вказівки фюрера, обумовлені воєнним часом. (Сміх у залі).

Голова. — Що вам відомо про вивезення майна та цінностей з зайнятих німецькою армією територій і які щодо цього були директивні вказівки згори?

Хейніш. — Я мав вказівку від імперського комісара — все, що потрібно німецькій армії на місці, викачати у населення (це стосується сільськогосподарських продуктів) і відправити в Німеччину. Виконавчою владою в цьому відношенні користувалися господарські загони при генеральному комісаріаті.

Голова. — А хто вивозив майно та цінності?

Хейніш. — Цим відали господарські відділи в обрутах, а в німецькій армії — господарські команди.

Голова. — Господарські відділи кому підлягали?

Хейніш. — Господарські відділи були підпорядковані головному господарському відділу при генеральному комісарі.

Голова. — Як ви вважаєте, хто винний в усіх заподіяних німцями злочинствах, в зруйнуванні міст, селищ, у знищенні ні в чому неповинних людей?

Хейніш. — Я не розпоряджаюсь гестапо і СД.

Голова. — В оборони є запитання до свідка Хейніш?

Оборонець Бєлов. — Чи не зможе свідок Хейніш сказати, яка кара за законами воєнного часу передбачається за ухилення від евакуації при відступі німецьких військ?

Хейніш. — Про накази, що були з цього приводу, я нічого не можу сказати.

Оборонець Белов. — А якщо ухилиться співробітник «зондеркоманди» від евакуації при відступі німецьких військ?

Хейніш. — Його тоді, згідно з воєнним законом, розстрілюють.

Оборонець Белов. — У мене немає більше запитань.

На цьому допит свідка Хейніша закінчується.

Голва. — На черзі допит свідка Кош.

Входить свідок **Кош**, який дає свої свідчення суду через перекладача.

Голова. — Ваше прізвище, рік народження?

Кош. — Кош Карл, народився 27 грудня 1908 року.

Голова. — Яку маєте освіту?

Кош. — Архітектор.

Голова. — Яку займали посаду в армії?

Кош. — Я служив у саперних частинах.

Голова. — Командиром чи рядовим?

Кош. — Я був сапер.

Голова. — Який мали військовий чин?

Кош. — Рядовий солдат.

Голова попереджає, що свідок зобов'язаний показувати правду.

Прокурор. — Скажіть, свідок Кош, що вам відомо про способи знищення німецькою армією мирного радянського населення?

Кош. — Крім масових розстрілів, які застосовують націонал-соціалісти для знищення мирного радянського населення, мені ще відомо про спеціальний спосіб, а саме про «газовий автомобіль».

Прокурор. — Звідки вам відомо про «газовий автомобіль»?

Кош. — Я чув про «газовий автомобіль» від моїх товаришів, а також цю машину бачив особисто.

Прокурор. — Розкажіть, за яких обставин і де ви цей автомобіль бачили?

Кош. — Це було на початку травня 1943 року в Срітенці, поблизу Волновахи, де перебував наш батальйон. Цього дня я мав у службових справах бути у Волновасі. Закінчивши свої справи, я повинен був чекати вантажний автомобіль, який належав нашому батальйонові і який мав був мене відвезти назад в Срітенку. Я стояв на шосе і чекав автомобіль. В цей момент по шосе їхала в моєму напрямі велика автомашина, яка мені видалась за тюремний або поштовий автомобіль. Автомобіль зупинився біля мене. З кабіни шофера вийшов унтершарфюрер і спитав — чи не бачив я велику вантажну машину з есеівцями. Потім унтершарфюрер підійшов до мене, закупив цигарку, і я помітив, що унтершарфюрер був трохи напідпитку. Я звернувся до нього з запитанням — чи не може він мене підвезти на своїй машині в напрямі до Маріуполя. Він засміявся і, підійшовши разом зі мною до задніх дверей автомашини, сміючись, заявив: «Ну, що ж, залазьте, тут місця вистачить для багатьох». Коли він відчинив двері, звідти війнуло огидним запахом. Машина була зовсім порожня. І в цей момент я подумав,

що, мабуть, це і є той «газовий автомобіль», про який я раніше чув. Я сказав: «Що ж, ви хочете мене на цій машині відвезти в небеса?» Унтершарфюрер раптом замовкнув, став серйозним і спитав: а що ви знаєте про цю машину? Я відповів, що про «газовий автомобіль» я багато чув. Унтершарфюрер відповів, що це справді «газовий автомобіль», але я про це ні звука нікому не повинен говорити, бо ця машина зберігається в суворій таємниці. Унтершарфюрер далі заявив, що вони тількищо приїхали з однієї місцевості, де були убиті 42 росіянина.

Прокурор. — Від кого ви вперше почули про цю «газову машину»?

Кох. — Вперше я почув про існування «газової машини» від унтер-офіцера Хаас. Хаас до цього був на центральному відрізку Східного фронту і розповідав, що він бачив «газовий автомобіль» в околицях Смоленська, а також у Вітебську та Білгороді. Я чув також про «газову машину» від Вінні і Бернхольд — військовослужбовців 179 батальйону 1 роти 79 німецької піхотної дивізії. Ці люди також говорили, що вони бачили і чули про «газові машини» на центральному відрізку фронту в районах Смоленська, Вітебська і Білгорода. Не дивно, що тепер всі народи зв'язують ім'я німців з варварами. За це означення німецький народ може дякувати Адольфу Гітлеру, а також за те, що тепер зовсім невесело бути німцем. (Сміх і похвачавлення в залі). Кров і кров супроводжує весь цей гітлерівський трест з початку його заснування до кінця. Гітлерівці святкували тризну крові всюди, де води появлялись. Було б найсправедливішим, якби Гітлер та його кліка знайшли собі місце в цьому «газовому автомобілі», який вони вітадали на ганьбу Німеччині.

Далі допитується свідок **Янчі**.

Голова. — Ваше прізвище?

(Янчі відповідає через перекладача Копилова).

Янчі. — Янчі Гейнц.

Голова. — Рік народження?

Янчі. — 1916 року.

Голова. — Місце народження?

Янчі. — Місто Відень.

Голова. — Освіта?

Янчі. — Вища освіта.

Голова. — На якій посаді в армії були?

Янчі. — Я був фельдфебелем.

Голова. — Свідок Янчі, ви повинні показати тільки правду. За давання неправдивих свідчень свідки несуть відповідальність за законом.

Прокурор. — Ви служили в таборі 271?

Янчі. — Так.

Прокурор. — Кого тримали в цьому таборі?

Янчі. — В цьому таборі тримали формально тільки військовополонених. Насправді там було і цивільне населення.

Прокурор. — Розкажіть, який режим був у таборі військовополонених і що вам відомо про табір військовополонених у місті Вязьмі?

Янчі. — У місті Вязьмі в жовтні і листопаді 1941 року був табір військовополонених.

Прокурор. — Скільки було ув'язнених в цьому таборі?

Янчі. — Коли ми прибули, в цьому таборі було приблизно 25.000 військовополонених та осіб цивільного населення.

Прокурор. — Розкажіть, як евакуювали ув'язнених з табору у Вязьмі в Смоленськ?

Янчі. — Командуванням табору в місті Вязьмі було вирішено етапувати в Смоленськ ув'язнених.

Прокурор. — Скільки передбачалось етапувати чоловік?

Янчі. — 15.000.

Прокурор. — Чи відомо свідку, скільки чоловік з 15.000 дійшли до Смоленська?

Янчі. — Так. З смоленського табору від приймачника було повідомлено, що в Смоленськ прибули 2.000 чоловік.

Прокурор. — Куди поділися інші 13.000?

Янчі. — Ці 13.000 по дорозі померли від виснаження, а частина просто була розстріляна охороною. Військовополонені, серед яких були жінки, старіки і діти, ще до відправки були виснажені, роззуті і роздягнені. По дорозі багато з них від втоми та виснаження падало і вмирало від голоду, виснажених солдати з охорони розстрілювали.

Прокурор. — Розкажіть, свідок, як були розміщені і як потім жили військовополонені та цивільні особи, що залишилися у Вязьмі?

Янчі. — 10.000 військовополонених та цивільних осіб, які залишилися, були переведені в будинок, що містився на площі заводу.

Прокурор. — Це по Пекарній вулиці?

Янчі. — Так.

Прокурор. — Цей будинок, куди були переведені військовополонені та цивільні особи, своєю площею був достатній для розміщення такої кількості людей?

Янчі. — Ні, військовополонені та цивільні особи були змушені стоячи перебувати в будинку день і ніч, не маючи можливості спати. Вони стояли так, як стоять в переповненому трамваї. Будинок був так заповнений, що перший час туди неможливо було зайти.

Прокурор. — Яка погода була в цей час?

Янчі. — Погода була надзвичайно погана, вогкість, дощ і холод.

Прокурор. — Ви сказали, що в будинок не можна було зовсім зайти, а що ж потім стало вільніше там?

Янчі. — Так, після того, коли більша частина військовополонених та цивільних осіб, що перебували там, померла, в таборі стало трохи вільніше.

Прокурор. — Багато людей померло в таборі?

Янчі. — З 10.000, які спочатку там були, померло 6.000.

Прокурор. — Медична допомога хворим подавалась?

Янчі. — В самому таборі не було лікаря, було лише невеличке приміщення, обладнане під лазарет.

Прокурор. — Розкажіть, свідок, як годували тих, хто був у таборі?

Янчі. — Ніякої кухні в таборі не було, харчування було таке: сторожовим командам видавався ящик з концентратами (пакетиками) каші, солдати сторожової команди, щоб полегшити собі роздачу їжі, виходили на східні і звідти кидали в натовпи ув'язнених пакетики з концентратами.

Прокурор. — А готувати їжу можна було?

Янчі. — Ніхто про це не дбав, вважали, що такий метод роздачі їжі цілком задовільний.

Прокурор. — Всім давали їжу?

Янчі. — Ні. При такому способі роздачі їжі могли одержати ці пакетики з кашею лише ті щасливці з ув'язнених, які були в першому ряду і могли піймати нальоту пакетики, що їх кидали, а інша маса військовополонених, серед них і цивільні особи, діти, старики та хворі, які були в таборі, не могли одержати цієї їжі і вмирали від голоду.

Прокурор. — Багато було в таборі дітей, жінок, стариків?

Янчі. — Так.

Прокурор. — Розкажіть, свідок, чи були випадки розстрілу військовополонених та цивільних осіб?

Янчі. — Так, охоронна команда використовувала всяку можливість для стрільби по ув'язнених: наприклад, під час роздачі їжі охоронна команда стріляла по військовополонених і цивільних особах з пневматик з сторожової башти, стріляли і з кулеметів, кидали гранати. За пропозицією офіцера контррозвідки капітана Живан, командир табору майор фон-Тітскрон видав спеціальний наказ, що дозволяв стріляти. Я вже сказав, що ув'язнені, які одержували пакети з кашею, не мали можливості її приготувати, для цього не було ніяких засобів, вони збирали з брудних калюж та стічних каналів воду і таким чином старалися собі щонебудь зварити, а також збирали по табору рештки палива і розкладали вогнища. При такій кількості військових та цивільних осіб треба було запалювати вогнища і в темряві. Табірна охоронна команда використала наказ Тітскрон для того, щоб відкривати стрільбу не тільки по тих, хто розкладав вогнища, але також і по тих полонених, які збирали воду з калюж або тріски та рештки палива в таборі. У цьому таборі стріляли з ранку до вечора. Якби хтонебудь наблизився до табору, він міг би подумати, що тут іде бій стрілецьких частин.

Прокурор. — Свідок, ви в приміщення табору заходили?

Янчі. — Так, я заходив в приміщення табору, але лише тоді, коли після всіх цих розстрілів та смертей табір спорожнявся настільки, що до нього можна було зайти.

Прокурор. — Розкажіть докладно, що ви бачили в приміщенні табору, коли заходили?

Янчі. — Вигляд, який мав табір після того, як туди можна було зайти, був жахливий. Майданчик перед фабричним будинком був перетворений в ціле море грязі, яка подекуди доходила до півметра, і в цій грязі були поховані сотні трупів військовополонених та цивільних осіб. Так, можна було бачити, як в одному місці стирчала рука, в другому — нога, в третьому — голова.

Особливо велике було скупчення трупів коло стін фабричного будинку. Там лежали трупи розстріляних, біля табірних стін знаходились також вмираючі, сидючи або стоячи в якомунебудь з кутів табору, де вони шукали притулку від холоду. На майданчику перед фабричним будинком була велика кількість канав, в які збиралася грязь та дощова вода, і там лежали трупи, посинілі, роздуті від води. Деякі з цих канав використовувались військовополоненими як відхідники. Там також була велика кількість трупів. Я ніколи раніше не уявляв собі, що людина перед смертю може бути настільки виснаженою. Вони були так виснажені, що їх трупи являли собою обтягнуті шкірою кістяки. Голови являли собою справжні черепи. В будинку була така сама картина. Віконних проїм в цьому будинку не було. Дах цього будинку був наполовину зламаний, був сильний протяг.

Прокурор. — Розкажіть, ховали трупи померлих та розстріляних військовополонених?

Янчі. — Трупи стали ховати лише тоді, коли в таборі майже всі померли, всюди лежали гори трупів, на одному лише горинці їх було понад 500—600. Тим же, які ще могли пересуватися, було дано в руки обривки телефонного дроту, який прикріплювався петлею за шию, руку або ногу померлого чи вбитого, і таким чином тягли через весь табір до задалегідь викопаних ям, куди їх кидали і засипали землею. Особливо було жахливе те, що військовополонені, які ховали трупи, знали, що через пару днів самі будуть скинуті в ці ями.

Прокурор. — Розкажіть, свідок, яке становище було в таборах у Борисові, Касторному і Міллерові?

Янчі. — В цих таборах було становище таке, як і у Вязьмі.

Прокурор. — Розкажіть, свідок, чи були в таборі собаки?

Янчі. — Так, були. Офіційно собаки були в таборі для охорони табору, але фактично їх використовували для пацькування на військовополонених та на цивільне населення, яке збиралося біля табору, щоб довідатися про долю своїх близьких.

Прокурор. — Хтенебудь з інспекторських осіб віщував табір?

Янчі. — Так, і дуже часто.

Прокурор. — І що ж, після цього режим табору поліпшувався?

Янчі. — Ні, становище не поліпшувалося.

Прокурор. — Значить, про ці страхоття, які творилися в таборах, знало вище командування?

Янчі. — Так, вище командування безумовно було поінформовано про становище в таборах, бо в той самий табір у Євдакові прибув пол

ковник Ріт, який заявив, що прибув прямо від Адольфа Гітлера. Верховне командування не тільки було поінформоване про порядки, що панували в таборах, але й само їх організовувало. Ці табори були по суті не таборами для військовополонених, а таборами, де винищувались військовополонені та цивільне населення Радянського Союзу.

Прокурор. — Скажіть, свідок, хто є безпосереднім винуватцем загибелі радянських військовополонених та цивільних осіб у 231 таборі?

Янчі. — Безпосередніми винуватцями загибелі ув'язнених в 231 таборі є в першу чергу комендант табору 231, який працював з початку радянсько-німецької війни до грудня 1941 року, майор Фонтет, потім підполковник Гутнімідт, який змінив його, офіцер контррозвідки доктор Живан, табірний лікар Рабензонфнер і ад'ютант, він же заступник коменданта табору лейтенант Кірпс, — це основні винуватці.

Прокурор. — Ви жили в м. Харкові?

Янчі. — Так, я був у Харкові.

Прокурор. — Розкажіть, що вам відомо про військовополонених та цивільних осіб, які перебували в таборі 364, що був розташований на Холодній горі?

Янчі. — В таборі на Холодній горі в м. Харкові я жив всього 4 дні. Я приїхав туди, щоб взяти звідти ув'язнених на роботу. Те, що я там бачив, ніскільки не відрізняється від того, що було в таборі 231. Крім того, мені про цей табір багато розповідав офіцер Хельгеман.

Прокурор. — В цьому таборі на Холодній горі також тримали осіб з цивільного населення?

Янчі. — Так, я сам бачив цивільних осіб в цьому таборі.

Прокурор. — Розкажіть докладно про цей табір.

Янчі. — Цей табір був розміщений в будинку колишньої тюрми. В приміщення я не входив, але був у дворі табору, там також лежали трупи померлих і вмираючі, яким ніхто не подавав допомоги. Всі вони були виснажені, обшарпані, багато з них не мали взуття.

Охоронні пости ударами палиць гнали цих ув'язнених на роботу. За ці чотири дні, що я був у таборі, прийшов наказ про відправку пішым порядком у Полтаву. Етакування проходило так само, як з Вязьми в Смоленськ. Люди були такі виснажені, що більшість з них до місця призначення не дійшла. Через кілька днів мені довелося їхати в автомашині в Коломак і я побачив, що дорога була всіяна трупами полонених та осіб з цивільного населення. Серед них були жінки і діти. Кілька сот військовополонених залишалось у таборі на Холодній горі. Вони були вже настільки виснажені, що не могли стояти. Як я пізніше чув від солдатів, що залишалися там у таборі, незадовго до приходу радянських військ, військовополонених, які залишилися у таборі, було розстріляно.

(Обвинуваченням спочатку перекладають допит на німецьку мову перекладач Стеснова, потім перекладач Іванова).

Далі допитується свідок **Бойко**.

Голова. — Запросіть в залу судового засідання свідка Бойка.
(В залу судового засідання входить свідок Бойко).

Голова. — Ваше прізвище?

Свідок. — Бойко.

Голова. — Ім'я і по-батькові?

Бойко. — Іван Семенович.

Голова. — Рік народження?

Бойко. — 1900.

Прокурор. — Розкажіть, як ви потрапили на службу до німців?

Бойко. — В жовтні 1941 року в м. Києві я пішов працювати шофером, а також перекладачем у каральний загін при гестаго.

Прокурор. — Потім разом з командою переїхали до Харкова?

Бойко. — Через деякий час загін переїхав з Києва до Харкова, куди ми приїхали 16 листопада 1941 року.

Прокурор. — Розкажіть, як переселялись за наказом німецького командування громадяни міста Харкова з міських квартир в бараки, ви знаєте про це?

Бойко. — Через деякий час був наказ начальника СД про виселення жителів міста Харкова за місто, в бараки, розташовані поблизу Харківського тракторного заводу.

Прокурор. — Розкажіть, як вивозили з лікарні міста Вовчанськ хворих людей і знищували їх?

Бойко. — 12 червня 1942 року було одержано наказ про виділення 15 чоловік. До цього числа потрапив і я, і мені треба було виїхати в місто Вовчанськ. По приїзді в Вовчанськ для розміщення прибулих була обрана лікарня. Лікарня була переповнена, але Гельмріх дав наказ очистити лікарню від людей і вивезти їх звідти. Після цього стали виконувати наказ. Німецькі солдати, увійшовши в лікарню, наказали всім хворим одягтися нібито для переїзду до Харкова. Всі почали одягатися, але через те, що був відданий наказ не одягати на себе верхню одягу, деякі з них зрозуміли, в чому справа, і тут почалася паніка. Їх тнали, вони не хотіли виходити. Хворі рвалися до дверей, але тут кругом стояли гестапівці і виходити не дозволяли. В тих, хто пробував втекти, стріляли, і в результаті цього багато було поранено та вбито. Потім почалося вантаження в машину з застосуванням палиць і зброї.

Прокурор. — Скільки чоловік було знищено таким шляхом?

Бойко. — Перший раз вони вивезли 50 чоловік, а потім решту. Всього було знищено 90 чоловік, близько 80 хворих, а решта — обслуговний персонал лікарні.

Прокурор. — Розкажіть, що вам відомо про знищення радянських

промадян — жителів міста Воронежа, висланих за наказом фон-Радецького.

Бойко. — Після того, як наш загін закінчив роботу у Вовчанську, ми виїхали звідти до міста Воронежа. Коли ми проїжджали Білгород, «газенваген» залишився в Білгороді. Через Курськ ми приїхали у Воронеж.

Прокурор. — По дорозі ви нікого не заарештували?

Бойко. — По дорозі з Вовчанська до Курська, а потім до Воронежа весь час відбувалися арешти та розстріли. По приїзді до Воронежа фон-Радецький видав наказ, щоб всі жителі, які залишилися в місті, покинули його, а той, хто залишиться в місті, буде розстріляний або повішений. Наказано було йти в напрямі до містечка Хохол. Заликалі жителі з дітьми з міста направились до містечка Хохол. Частина жителів була залишена на місці, а інших направили в другу сторону для перевірки документів.

Прокурор. — Скільки чоловік тоді знищили?

Бойко. — Близько 2.000.

Прокурор. — Розкажіть, як провадилось знищення?

Бойко. — Прибулих пішки до містечка Хохол ув'язнених я і інші шофери повезли в напрямі до села Матренівка. Прибувши на місце, ми отержали наказ розвантажати машину. Серед тих, що приїхали на машинах, почалася паніка. Тих, хто пробував тікати, негайно розстрілювали. Я пам'ятаю, як одна жінка, плачучи, кричала: «Нащо ви нас убиваєте, не вбивайте». Пам'ятаю, як одна дівчинка благала гестапівців не розстрілювати її матір. Вона просила: «Дядечку, не вбивайте мою маму». Але гестапівець розстріляв спочатку матір, а потім і дівчинку.

Прокурор. Потім куди ви поїхали?

Бойко. — Так тривало тут кілька днів і було розстріляно близько 2.000 чоловік, після чого ми поїхали до міста Курськ. Коли ми були при гаражі в місті Курську, шофер Ганс Хері розповів мені, як розстріляли людей в Курську. Він говорив, що кілька машин під'їхало до тюрми, в них були навантажені заарештовані, яких за наказом Радецького відвезли до бараків і розстріляли. Через нестачу патронів залишилось нерозстріляних 25 чоловік. Радецькому порадили, щоб їх відвезли в тюрму і розстріляли іншим разом, але він віддав наказ — назад в тюрму не возити, а вбити їх лопатами, гвинтівками та іншими речами.

Прокурор. — Значить, 25 чоловік, для яких невислачило патронів, були вбиті гвинтівками та лопатами?

Бойко. — Так, гвинтівками і лопатами.

Прокурор. — Потім куди ви поїхали?

Бойко. — Потім загін виїхав до Києва. Звідси загін поїхав у Чернігів для боротьби з партизанами, але я захворів і залишився в Києві при місцевій команді. Я залишався на Інститутській вулиці, № 5, в головному штабі.

Пронурор. Головний штаб чого?

Бойко. — Головний штаб гестапо.

Пронурор. — Розкажіть, що ви робили в Києві?

Бойко. — Я працював у гаражі, шофери, які давно працювали тут, говорили, що в Києві кожного дня відбуваються арешти та розстріли. Я бачив «газову машину», яка стояла в гаражі. Вона виїжджала вранці і поверталася надвечір.

Пронурор. — Назвіть, свідок Бойко, прізвища гестапівців, які керували масовим знищенням радянських громадян у Харкові?

Бойко. — Штурмбанифюрер Гранбель, оберштурмфюрер Фейнгольц, оберштурмфюрер Кірхе, оберштурмфюрер Фаст та його помічник Петерс.

Ранкове засідання 17 грудня

На ранковому засіданні 17 грудня тривав допит свідків. Як і в попередні дні, зал переповнений народом. З напруженою увагою стежать присутні за ходом судового засідання, що виявляє все нові жахливі подробиці злочинів, які чинили німецько-фашистські загарбники в період тимчасової окупації Харкова і Харківської області.

Перед Військовим Трибуналом проходить група свідків — колишніх працівників 1 армійського сортувального госпіталю 69-ї армії. Свідчення свідків викривають в усіх подробицях страшну трагедію, що розігралася в госпіталі, в якому перебували поранені червоноармійці після захоплення Харкова німцями.

— Те, що мені довелося бачити і пережити в період німецької окупації, — говорить свідок **Джінчвіладзе**, — просто не вміщується в людський свідомості: у 8 корпусі госпіталю було зібрано 400 тяжко поранених, які потребували негайної операційної допомоги, і тих, які були в операційній і готувалися до чергової операції, коли пролунав глухий вибух. Назустріч мені з криком бігли санітарки. Виявляється, що до госпіталю підїхали есесівці і, забивши спершу всі входні двері, кинули в приміщення дві запалювальні бомби. Перший поверх вмиг охопило полум'я, вогонь перекинувся на ліжка, де лежали поранені. В загорілому одязі вони поповзли до вікон. Багато з них були такі слабкі, що, не встигнувши проповзти кількох кроків, падали мертвими. Тих же, хто встиг добратися до вікон і вислизти на підвіконники, пристрелювали з автоматів есесівці, які оточили будинок навколо. Не можна передати словами того, що діялося в цей момент. Палаючі люди металася по палатах, їм ніде не було порятунку — в приміщенні булупував вогонь, а за вікнами підстерігали кулі. Така ж сцена розігралася і на другому поверсі, куди незабаром перекинувся вогонь. Нам пощастило сховати групу поранених на сходах і, коли есесівці, очевидно, думаючи, що всі поранені загинули у вогні, поїхали, витягти їх через вікна на вулицю. З 400 чоловік, які були в корпусі, врятувалося не більше 50.

Поранених, які залишилися в інших корпусах госпіталю, спліткала

та ж доля. Наступного дня в госпіталь знову приїхав загін есесівців, і почався масовий розстріл. Есесівці обшарювали всі кутики, підвали. Деяких поранених витягали у двір і там розстрілювали, інших прикінчували на місці. Ця кривава розправа тривала 4 дні. Трупні вбитих 12 днів лежали у дворі та в підвалах. Гестапівці не дозволяли їх ховати.

Свідчення Джінчвіладзе доповнює свідок професор Катков, який був в момент цієї трагедії заступником начальника і фактично виконуючим обов'язки начальника госпіталю. Його свідчення з незаперечною ясністю встановлюють, що цей страхітливий злочин був заздалегідь обдуманий, підготовлений і організований гітлерівцями.

— Напередодні трагедії, — показує Катков, — в госпіталь прибув німецький офіцер і наказав зосередити всіх поранених в одному з корпусів, де, як він заявив, буде госпіталь для росіян. Коли це було зроблено, до госпіталю під'їхали есесівці, оточили корпус, в якому ми почали зосереджувати поранених, і підпалили його запальними бомбами, а тих, хто, рятуючись від вогню, намагався вискочити у вікно, розстрілювали з автоматів. Другого дня німці почали обходити приміщення репости корпусів — палата за палатою, підвал за підвалом. Підійшовши до якогонебудь приміщення, вони спочатку кидали туди кілька гранат, давали чергу з автоматів і потім, увійшовши в приміщення, добивали тих, хто ще був живий. Поранені, що якимсь чудом виціліли, розповідали мені потім, що попереду німців йшов офіцер, який освітлював кишеньковим ліхтарем всі кутики. Підходячи до кожного ліжка і переконавшись, що людина мертва, він говорив: капут, і йшов далі.

Не вдовольняючись цими звірствами, німецькі кати розіп'яли одного з тяжко хворих, прибивши його цвяхами до стіни у дворі госпіталю. Навколо розіп'ятого зібралася купка німців. Вони весело реготали, а багато хто з них фотографував свою жертву.

Далі свідок Катков наводить факти про виключну самовідданість і патріотизм російських жінок. Гискуючи життям, під німецькими кулями жінки, прізвища яких, на жаль, залишилися невідомі, проникали на територію госпіталю, приносили пораненим, які виціліли від розправи, їжу, доглядали за ними, як рідні матері й сестри.

Потім допитується свідок Сокольська, яка працювала медичною сестрою в 1-му сортувальному госпіталі. Її свідчення повністю підтверджують все, про що говорили на суді попередні свідки.

— Я була 14 березня в приміщенні госпіталю, коли пролунав вибух. Це німці кинули запальовальні бомби. В будинку почалася пожежа. Поранені, рятуючись від тяжкої смерті у вогні, сповзали з ліжок, але більшість тут же падала. Та й тим з них, хто добрався до вікон, не пощастило врятуватися. Німці підстерігали їх і розстрілювали з автоматів.

Свідок Сокольська розповідає про нечуваний злочин гітлерівців у дворі госпіталю. В одному з підвалів вони знайшли людину, яка ще

була жива. Нещасного виволікли у двір і хотіли тут же пристрелити. Один німець вже підняв було автомат, але другий йому щось сказав, і обидва голосно зареготали. Перший німець кудись побіг і швидко повернувся з молотком та цвяхами. Обидва німці накинулися на напівживу людину, і, зірвавши з неї одяг, почали прибивати її до стіни на розвагу собі та іншим німецьким катам.

Величезне враження на всіх присутніх справило коротке свідчення свідка **Козлової**. Під час кривавої бійни, вчиненої гітлерівськими катми, в госпіталі загинув її чоловік, який був там на лікуванні.

— Коли я прийшла в госпіталь, — розповідає Козлова, — я не пізнала будинку. Замість корпусу височіли обгорілі руїни. Всередині будинку я побачила безліч трупів. Ними було завалене все приміщення. Щоб пройти з однієї кімнати до другої, доводилось буквально йти по трупах. Серед них я знайшла спотворений труп свого чоловіка.

Про криваву розправу з радянськими людьми, вчинену фашистами в Сокольницькому лісопарку, показав свідок **Беспалов**, який живе на території парку. З вікна свого будинку, на віддалі якихось 150 метрів, він тричі бачив, як гітлерівські звіри знищили кілька тисяч радянських громадян, в тому числі багато дітей, жінок і стариків.

— Кілька годин, — розповідає Беспалов, — німці возили заарештованих до задалегідь підготовлених ям. Всім було наказано роздягатися. Тих, хто чинив опір, били і, насильно зірвавши одяг, живими втягали в ями і затоптували ногами. Речі, відібрані у поранених, німці збирали, навантажили на машини і з піснями поїхали.

Через кілька днів до того ж місця було привезено велику партію жінок та дітей. В лісі залунали голосні крики і плач.

Німці били свої жертви прикладами, топтали ногами, а дітей виривали з рук матерів. Багато гітлерівців розважалися тим, що ще до початку масового розстрілу обирали собі жертву і розстрілювали її з пістолета. Потім всіх загнали в яму і розстріляли з автоматів.

— Біля мого саду, — показує Беспалов, — німці викопали яму величезних розмірів. Протягом трьох днів вони звозили сюди заарештованих радянських громадян, серед яких були і військовополонені і жінки, і маленькі діти, і глибокі старики. Неможливо описати страхотливі сцени, що тут розгравалися. Люди плакали, прощалися один з одним, матері і батьки пригортали до грудей дітей, дехто в розпачі плював у фізіономії своїм катам, кидався на них з кулаками. Всіх приречених гітлерівці загнали в ями, закидали ручними гранатами і одночасно випустили по них кілька автоматних черг.

Таку ж розправу, як показує далі свідок Беспалов, німці вчинили над великою групою радянських жінок, яких вони збирали нібито для заготівлі лісу.

На запитання голови суду, підсудний Буланов підтверджує покази свідка й говорить, що він сам не раз возив у Сокольницький лісопарк засуджених на розстріл радянських громадян.

Далі допитується свідок **Серіков**. Він відтворює в своїх свідченнях обстановку, в якій провадилося переселення тисяч харків'ян з міських квартир в бараки тракторного заводу. З настанням темряви переселюваним було заборонено ходити вулицями. Заходити в будинок, щоб зігрітися, їм також не дозволяли. Люди були роздягнені і роззуті. В цей час стояли люті морози, і багато замерзало просто на вулиці. Насвітанику то тут, то там можна було бачити трупи замерзалих людей.

Свідок показує далі про те, що він бачив бараки, переповнені трупами.

— Одного разу, — говорить Серіков, — комендант погнав мене на роботу розчищати бараки. Я особисто виносив з бараків обгорілі трупи і складав їх у траншеї. Кілька разів я спостерігав, як до бараків, де були складені трупи, під'їжджали німецькі солдати і підпалювали їх.

Свідок **Подкопай**, яка живе в Харкові на Рибній вулиці, 8, де містився гараж гестапо, доповнює викриту на суді картину масового знищення радянських людей за допомогою «душогубки».

— У дворі гаражу, — говорить вона, — було багато машин, але одна з них привертала до себе особливу увагу — це була машина з величезним кузовом, пофарбованим в темносірий колір. Я запитувала шофера гестапо Бойка, що це за машина. Він спершу відмовчувався, говорив, що це секрет, а потім все таки розповів: «Ця машина, — сказав мені Бойко, — призначена для того, щоб отруювати людей газом».

Одного разу я стояла на дворі, коли під'їхала «душогубка». Всіх негайно загнали в приміщення. З вікна я бачила, як німецькі солдати витягали з машини трупи. Згодом я довідалася, що «душогубка» поїхала в черговий рейс, але по дорозі зіпсувалася і була повернена в гараж для ремонту.

Про зв'язок винищення хворих показав свідок **Гайдамак**, який жив на території лікарні Липецького району, Харківської області.

— Одного разу ми побачили, — свідчить Гайдамак, — що на територію лікарні прийшов великий загін німецьких солдатів. Ми всі кинулися по домівках ховати свої позитки, бо знали, що раз прийшли німці, значить почнуться грабежі. Німці наказали нам всім закрити вікна, замкнути двері і попередили, що кожного, хто вигляне на вулицю, буде розстріляно. Незабаром після цього пролунав рушничний залп. Я потихеньку виглянувши у вікно і побачив, що німець веде двором лікарні за огорожу групу напівроздягнених хворих. Знову пролунав залп. Він повторювався багато разів, хворі кричали, виривалися з рук катів, але німці, підготувавши і б'ючи їх прикладами гвинтівок та автоматів, примушували йти до місця страти. Ця кривава розправа тривала, поки не стемніло. Незабаром після того багато працівників лікарні розповідали мені, як це відбувалося. До головного лікаря з'явився німецький офіцер і запропонував отруїти хворих отрутою. Коли головний лікар відмовився, офіцер заявив: «Ну, в такому разі я сам їх знищу». Він

наказав всьому медичному персоналові залишатися на місцях, а сам пішов у двір лікарні і керував розстрілом. Так було розстріляно 435 хворих, в тому числі багато жінок.

Вечірнє засідання 17 грудня

На вечірньому засіданні 17 грудня допитується свідок **Головко**, який працював лікарем Липецької лікарні.

— 21 листопада 1941 р., — показує свідок, — в лікарню з'явилося троє німецьких офіцерів — один капітан і два лейтенанти. Один з них заявив мені, що є розпорядження про знищення всіх хворих, які перебувають на лікуванні в нашій лікарні, і запропонував мені взяти на себе отруєння їх отрутою. Я гаряче протестував і заявив, що обов'язок лікарів лікувати, а не труїти людей. Тоді офіцер запитав: «Може, хтонебудь з медперсоналу вашої лікарні візьме на себе виконання цього завдання?». Я відповів, що таких у нас не знайдеться. Проте офіцер наказав мені зібрати медперсонал і довести до його відома цю пропозицію. Я підкорився наказові, зібрав весь медичний персонал. Як я і чекав, всі працівники лікарні одностайно доручили мені заявити офіцерові, що вони відмовляються стати катами наших хворих. Я довів про це до відома офіцера. Тоді він заявив: «В такому разі я зроблю це сам». Я пробував врятувати хворих, сказав, що коли німецькому командуванню потрібне приміщення нашої лікарні, то воно буде негайно звільнене. «Ні, приміщення нам не потрібне, — відповів офіцер, — нам треба знищити хворих». Він наказав всім працівникам лікарні ввійти в приміщення і не виходити звідти під загрозою розстрілу. Після цього на подвір'я ввійшла група німецьких солдатів, інші солдати оточили всю територію лікарні, а за огорожею, на перехрестях доріг, були виставлені кулемети. По всьому було видно, що німці готувалися до цієї операції дуже старанно і продумали все до дрібниць. Офіцер наказав солдатам виводити хворих з відділів по 10 чоловік. Хворих виводили з будинку і наказували йти в сад лікарні. А там, в яру, лежало кілька німецьких солдатів на чолі з офіцером. Коли хворі наближалися до яру, німці відкривали вогонь. Дехто з хворих намагався тікати, але німецькі солдати їх наздоганяли і добивали. В цей час під'їхала інша машина — прибув ще один німецький офіцер, який заявив, що він лікар, присланий прийняти від мене майно лікарні. Почувши слово «лікар», я зрадів і просив його допомогти припинити це звіряче вбивство беззахисних хворих. Офіцер заявив, що його справа прийняти майно, а все інше його не стосується. Увійшовши до складу, цей «лікар» передусім вибрав собі світер, приміряв його і сказав «гуд» і пішов далі. Тим часом в саду відбувалися розстріли. Вони тривали до пізнього вечора і наступного дня ранку відновилися. Були знищені майже всі хворі, за винятком кількох, які не могли пересуватися. Німецькі солдати виносили їх у двір і там розстрілювали.

— Скільки було в лікарні хворих?—запитує голова суду.

— 435, — відповідає свідок.

Голова. — Діти й жінки серед них були?

Головно. — Так, більше половини.

Голова. — Чи використовувалось в подальшому приміщення лікарні німецьким командуванням?

Головно. — Ні, воно стояло порожнім більше року і тільки недовгий час використовувалось як казарми.

Суд приступає до допиту свідка **Осмачко**. Ця літня колгоспниця стояла під розстрілом, і тільки випадково їй пощастило врятуватися від смерті.

— Почувши постріли, — показує Осмачко, — кілька наших колгоспниць вирішили вийти за село подивитися, в чому справа. Я теж пішла і взяла з собою свого сина Володимира. Не встигли ми вийти за село, як нас зупинили німецькі солдати. Вони наказали нам вишикуватися вздовж дороги і повели в поле. Там біля великої ями німці розстрілювали людей. Нас вони поставили на краю ями і відкрили по нас стрільбу. Жінки закричали, багато з них впали, обливаючись кров'ю. Я теж упала в яму і знепритомніла. Коли прийшла до пам'яті, чую — стріляють. Поруч зі мною лежав труп мого сина Володимира. Згорі й далі падали прямо на мене все нові й нові трупи. Я ледве втрималася, щоб не закричати, але вирішила, що єдиний для мене порятunek прикинутися мертвою. Я пролежала в ямі до темряви, а коли гітлерівці закінчили розстріл і пішли, вибралася з ями і ледве доповзла додому.

Голова суду генерал-майор юстиції **Мясніков** оголошує, що допит свідків закінчився. Після короткої перерви суд заслуховує висновок судово-медичної експертизи.

Акт, складений судово-медичною експертизою, прочитав професор кафедри судової медицини 2-го Московського медичного інституту **В. М. Смельянінов**.

Старший співробітник інституту судової медицини **П. С. Семеновський** та судово-медичний експерт 69 армії майор медичної служби **Г. І. Городниченко** дали відповідь на запитання, поставлені перед судово-медичною експертизою на ранковому засіданні суду 17 грудня. Головний судово-медичний експерт НКЗ СРСР **В. І. Прозоровський** прочитав висновок судово-медичної експертизи в даній справі.

Висновок судово-медичної експертної комісії на судовому засіданні Військового Трибуналу 4-го Українського фронту

Судово-медична експертиза досліджувала у місті Харкові та його околицях місця злочинів німецько-фашистських загарбників — місця, де вони провадили знищення радянських громадян. Це — пожеарище корпусу

армійського госпіталю, де були розстріляні і спалені військовополонені, тяжко поранені воїни Червоної Армії. Це—місця масових розстрілів здорових і хворих, малих дітей, підлітків, молодих, літніх і дуже старих жінок і чоловіків на території лісопарку «Сокольніки», поблизу села Подворки, в Дробицькому яру та на території лікарні колонії «Стрілець». Судово-медична експертиза дослідила на цих територіях ями-могили і ексгумувала з них трупи розстріляних, отруєних, спалених і іншим способом по-звірячому знищених радянських громадян. Судово-медична експертиза дослідила місця, де німецько-фашистські окупанти знищували шляхом спалення трупів сліди своїх злочинів—отруєнь окисом вуглецю. Це—пожарище на території, де були бараки для робітників Харківського тракторного заводу. Вивчення територій, на яких закопувалися трупи або провадилося їх спалення, вивчення ям-могил і положення трупів у них, зіставлення з матеріалами судового слідства дають право вважати, що кількість трупів умертвлених громадян в місті Харкові та його найближчих околицях становить кілька десятків тисяч людей, цифра ж 30.000 знищених радянських громадян, названа підсудними та деякими свідками, є дуже наближена—безперечно применшена. У 13 ямах-могилах, розкритих лише на території міста та його найближчих околиць, виявлено величезні маси трупів. У більшості цих могил вони були у винятковому безладді, хаотично перемішані між собою, утворюючи клубки людських тіл, які не можна описати. Трупи лежали так, що припустимо говорити про їх звалювання, скидання, але не про поховання в братських могилах. У двох ямах, що є на території лісопарку «Сокольніки», було виявлено трупи, які лежали правильними рядами, ніць, з руками, зігнутими в ліктях, і кистями рук, притиснутими до обличчя або шиї. На всіх трупах виявлено наскрізні вогнепальні поранення голови. Таке положення трупів не випадкове. Воно свідчить про те, що жертв примушували лягати вниз обличчям і в цьому положенні розстрілювали. В ямах-могилах, де були трупи, або в тих місцях, де їх спалювали, судово-медична експертиза знаходила предмети побутового вжитку та особистого користування (торби, мішки, ножі, казанки, кухлі, окуляри, замок від жіночої сумочки тощо). Факт, установлений матеріалами слідства, що перед умертвінням радянських громадян одяг і взуття з них знімалися, цілком стверджується судово-медичними даними, бо експерти при ексгумації трупів здебільшого знаходили оголені або напівроздягнені трупи.

Щоб визначити, кого з радянських громадян знищувано і як це знищення провадилося, було ексгумовано і досліджено в м. Харкові та його околицях 1.047 трупів. Як виявилось, то були трупи 19 дітей і підлітків, 429 жінок і 599 чоловіків. Вік покійників від 2 до 70 років. Виявлення в ямах-могилах трупів дітей і підлітків, жінок і стариків, а також і інвалідів, при наявності на трупах або біля них цивільного одягу, речей хатнього вжитку та особистого користування—свідчить про те, що німецько-фашистські власті знищили мирне радянське насе-

лення незалежно від статі і віку. З другого ж боку виявлення на трупах чоловіків молодого і середнього віку одягу військового зразка, прийнятого в Червоній Армії, і речей військового спорядження (казанки, кухлі, пояси та ін.) говорить про знищення радянських військовополонених.

Винищення радянського населення (мирних громадян і військовополонених) провадилося шляхом отруєння окисом вуглецю, розстрілів, спалення і убивства тупими, твердими, важкими предметами. Все це з виключною беззаперечністю, без усяких протиріч, встановлено матеріалами попереднього та судового слідства, а також з науковою об'єктивністю доведено судово-медичною експертизою. Зізнання підсудних і свідків констатують, що в різних місцях тимчасово окупованої території СРСР німецько-фашистські загартники застосовували спеціально обладнаний потужний автомобіль, у кузові якого з допомогою вихлопних газів, що містять у собі окис вуглецю, провадилося умиротворення радянських громадян. Судово-медична експертиза не вперше безумовно довела при дослідженнях трупів, експонованих на території міста Краснодара та його околиць. І тоді сукупністю судово-медичних, судово-хімічних та спектроскопічних досліджень крові на тканинах і органах трупів була беззаперечно встановлена наявність окису вуглецю. Такий же метод отруєння окисом вуглецю, що і в місті Краснодарі, є доведеним при судово-медичному дослідженні у деякої частини трупів, експонованих на території міста Харкова. Конструювання автомобіля, що дістав назву «газового автомобіля» або «душогубки», розрахованого на те, щоб з допомогою вихлопних газів, які надходять у герметично закритий кузов автомашини, умиряти людей, що знаходяться в ньому, повністю було визнано, як розроблення спеціального механічного методу для одночасного отруєння великих груп людей. Крім отруєння окисом вуглецю, слідчими та судово-медичними даними встановлено, що німці широко застосовували в місті Харкові та його околицях розстріли з автоматичної вогнепальної зброї, стріляючи, як правило, у потиличну частину голови, задню поверхню шиї та спину. Дослідження трупів також показали, що були випадки, коли для умиротворення роздробляли кістки черепа та руйнували головний мозок, б'ючи тупим, твердим, важким предметом. Слід відзначити, що у місті Харкові було проведено особливо люте винищення тяжкопоранених радянських військовополонених шляхом їх спалення, поєднаного з розстрілом. Це доведено матеріалами попереднього та судового слідства, а також судово-медичними дослідженнями частин трупів, знайдених на пожарищі згорілого корпусу армійського госпіталю, коли, зокрема, у дихальних шляхах обгорілого трупа було знайдено кіноть, що свідчить про захисну дію диму та полум'я. Сліди своїх злочинів, насамперед, отруєння окисом вуглецю, німецько-фашистські загартники намагалися зняти, спалюючи трупи отруєних. Проте матеріалами слідства та виявленням частин кісток від трупів, піданих

спаленню на території бараків Харківського тракторного заводу, встановлюється факт спалення трупів. Судово-медична експертиза, ґрунтуючись на всій сукупності даних своїх досліджень, попереднього та судового слідства, констатує:

- а) численність місць поховання на території міста Харкова та його найближчих околиць;
- б) колосальну кількість трупів у ямах-могилах;
- в) різночасність поховання трупів в окремих могилах;
- г) різний ступінь цілості трупів в одній і тій же могилі;
- д) характеристику трупів за статтю і віком;
- е) однотиповість методів умертвіння;
- ж) вживання спеціально пристосованого для знищення людей «газового автомобіля».

Вважаємо це за докази систематичного, масового, планово організованого винищення мирних радянських громадян і військовополонених.

Головний судово-медичний експерт Наркомздорів'я СРСР, директор Державного науково-дослідного інституту судової медицини Наркомздорів'я СРСР—ПРОЗОРОВСЬКИЙ.

Професор кафедри судової медицини 2-го Московського медичного інституту, доктор медичних наук—СМОЛЬЯНІНОВ.

Старший науковий співробітник Танатологічного відділу Державного науково-дослідного інституту судової медицини Наркомздорів'я СРСР—доктор СЕМЕНОВСЬКИЙ.

Головний судово-медичний експерт 69 армії майор медичної служби ГОРОДНИЧЕНКО.

Патолог-анатом майор медичної служби—ЯКУША.

Після перекладу тексту висновку судово-медичної експертизи на німецьку мову голова суду, генерал-майор юстиції **Мясніков** оголошує судове слідство закінченим.

На цьому вечірнє засідання 17 грудня закінчилось.

Ранкове засідання 18 грудня

Відкривши засідання, головуєчий надав слово державному обвинувачеві.

Промова державного обвинувача полковника юстиції Н. К. ДУНАЄВА

Громадяни судді!

З моменту віроломного нападу гітлерівської Німеччини на нашу Батьківщину народи Радянського Союзу кожен день дізнаються про нові злочини, про нові жахливі лиходійства, що їх німецько-фашистські загарбники вчинили на нашій землі.

Ще порівняно недавно весь світ був вражений кривавими звірствами німецько-фашистських загарбників, установленими на Краснодарському

процесі, і знову на цьому суді ми переконалися в тих страхотнях, що їх вчинили німецькі розбійники на території Харкова та Харківської області.

Гори трунів по-звірячому вбитих мирних радянських людей нагромаджені гітлерівцями в усіх місцях, де вони побували.

Тисячі винищених дітей, згублених жінок і стариків, спалених хворих військовополонених — ось кошмарні сліди німецької окупації.

«Як середньовічні варвари або орди Аттили, німецькі злочинці вивортують поля, спалюють села і міста, руйнують промислові підприємства і культурні заклади», — говорив товариш Сталін у своїй доповіді, присвяченій 26 роковинам Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Перегортаючи криваві сторінки цієї справи, здається, що мова йде про найтемніші періоди середньовічного варварства, які, проте, далеко перевершили сучасні німецькі кати.

Не вперше в історії доводиться стикатися з німецькими звірствами — вони загальновідомі.

Але все, що було відомо до цього часу, ніяк не може зрівнятися з тим, що німецькі загарбники накопили в цю війну на нашій землі.

У Харкові і Краснодарі, всюди, де побували німці, — одні і ті ж кошмарні картини злочинств, масових убивств і руйнувань постають перед нашими очима.

Перед очима всього світу гори руїн, купи щебеню й попелу замість квітучих міст і сіл нашої Батьківщини. Глибокі ями, щирть завалені розстріляними, повішеними та задушеними радянськими людьми.

Загальновідомо, що це не випадкові злочини окремих німців, а глибоко продумана, докладно розроблена програма винищення російського, українського, білоруського та інших народів, що це — система знищення населення у тимчасово захоплених районах Радянського Союзу.

Загальновідомо, що винищення народів Радянського Союзу було проголошено Гітлером задовго до початку війни, нав'язаної нам німецько-фашистськими загарбниками.

Гітлер, Герінг, Геббельс, Гімлер і інше з ними — ось хто є головні нахненники і організатори масових убивств та злочинств, вчинених німцями на радянській землі — у Харкові, Краснодарі та інших містах. Обергрупенфюрери і групенфюрери військ СС — Дітріх і Сімон, начальники гарнізонів, коменданти і жандарми, керівники гестапо, всіляких рангів та звань німецькі кати — ось хто безпосередні винуватці загинелі сотень тисяч радянських громадян.

Далі прокурор докладно викладає факти страхотливих злочинств, заподіяних німецькими катами в Харкові і Харківській області. Наводячи дати і називаючи місця, де чинилося масове винищення радянських громадян, вказуючи методи цього винищення — розстріли та шибениці, задушення окисом вуглецю в «душогубках» і катування, спалення живцем і т. п., прокурор говорить:

Товариші судді! Ми маємо перед собою незаперечний доказ того, що всі ці страхітливі злочинства німецькі загарбники творили за прямими вказівками керівників німецького розбійницького уряду і верховного командування німецької армії.

Прокурор далі підкреслює, що, як це з крайньою точністю доведено на попередньому і судовому слідстві, масові звірства та вбивства мирних жителів у Харкові і Харківській області чинились офіцерами і солдатами німецької армії та німецькими каральними органами, а саме: дивізії СС «Адольф Гітлер» під командуванням обергрупенфюрера військ СС — Дітріха;

дивізії СС «Мертва голова» під командуванням групенфюрера військ СС — Сімона;

німецькою «зондеркомандою ОД» в місті Харкові, очолюваною штурмбаннфюрером — Ханебінтер;

групою німецької таємної польової поліції міста Харкова на чолі з її начальником — комісаром поліції Кархан.

Притягнутими, як обвинувачені в цій справі, Лангхельд Вільгельмом, Ріц Гансом, Рецлав Рейнгардом та їх підсобином, зрадником Батьківщини — Булановим.

Переходячи далі до викладу конкретної вини кожного з підсудних, прокурор докладно вказує факти злочинств, які заподіяв кожний з них, і перераховує незаперечні судові докази, якими вина підсудних доведена, — їх власні зізнання, показання свідків, висновок судово-медичної експертизи і т. п.

Після цього прокурор, посилаючись на загальновідомі норми міжнародного права, а також на Гаазьку конвенцію 1907 року і Женевську конвенцію 1929 року, що встановлюють правила ведення війни, констатує, що німецько-фашистські загарбники цинічно топчуть всі міжнародні закони та звичаї ведення війни, не зважаючи на те, що Німеччина 27 листопада 1909 р. приєдналася до Гаазької конвенції, а 21 лютого 1934 р. вона поставила свій підпис і під конвенцією 1929 року.

У зв'язку з цим прокурор говорить:

— Приєднавшись до цих конвенцій урочисто і добровільно, Німеччина потім цинічно і підло їх порушила, як порушила і укладені нею договори про мир.

«Всюди, де тільки на радянську територію вступали німецькі загарбники, — говорить нота товарища Молотова від 6 січня 1942 року, — вони несли з собою зруйнування і розор наших міст і сіл».

Творячи наймерзенніші насильства над мирними жителями тимчасово загарбаних територій, нестримно розправляючись з стариками, жінками та дітьми, не даючи пощади пораненим і хворим, винищуючи військовополонених, — німецько-фашистські варвари топчуть всі міжнародні закони і звичаї війни, творять карні злочини.

Для відповідальності підсудних німецьких військовополонених не має

на виконавців злочинів, бо інакше більшість страхіливих злочинств, які чинять фашистські злочинці, залишилися б безкарними, оскільки злочинці могли б прикриватися наказами начальства. Колишні військово-службовці німецько-фашистської армії, які сидять сьогодні на лаві підсудних, є кримінальні злочинці і повинні понести заслужену кару за вчинені ними кримінальні злочини.

«Декларація про відповідальність гітлерівців за заподіявані звірства», підписана в 1943 році главами Урядів Сполучених Штатів Америки, Радянського Союзу і Великобританії, цілком ясно попереджає, що ті німецькі офіцери, солдати і члени нацистської партії, які були відповідальні за звірства, вбивства та страти або добровільно брали в них участь, судитимуться за законами тих держав, на території яких вони чинили свої злочинства.

Підсудні **Рецлав, Ріц, Лангхельд**, які творили криваві злочинства на території Радянського Союзу, повинні відповідати в кримінальному порядку перед Радянським судом за законами Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

— Перед нами, громадяни судді, — говорить прокурор, — на цьому судовому процесі ще і ще раз розкрились криваві, страшні діла гітлерівських розбійників, які пролили море людської крові мирних радянських жителів — дітей, жінок і стариків, які спалили і зруйнували численні наші міста та села, які заподіяли незліченне лихо і страждання нашому народові.

На цьому процесі, перед лицем всього світу ще і ще раз показано і доведено страхіливу вину всіх підсудних, як тих, що вже сидять на лаві підсудних, так і тих, хто ще буде сидіти на ній.

Іх криваві злочини виявлені, викриті і доведені: показаннями численних свідків та потерпілих; докладними і науково-обґрунтованими даними судово-медичної експертизи; публічними і повними зізнаннями самих підсудних і, нарешті, безліччю речових доказів, що є в цій страшній справі.

Незліченна кількість цих речових доказів нечуваних злочинів, що їх вчинили на нашій землі підлі гітлерівські загарбники. Ці речові докази — спалені і висаджені в повітря будинки та вулиці, горні трупи, величезні котловани та рови, вщерть наповнені рештками живцем похованих, задушених, повішених, розстріляних, на смерть замучених ні в чому неповинних радянських людей.

Ці речові докази знаходяться недалеко, громадяни судді, в пригородах Харкова, в лісопарку, на території тракторного заводу і в багатьох інших місцях, перетворених фашистськими катами на страхіливі могили десятків тисяч жертв. Вони волають до помсти за невинно пролину кров!

На цьому процесі ще і ще раз було доведено всьому людству, які страшні, страхіливі плоди дала німецька тупість, чванлива самовпев-

нестість і людинопонависть, помножені на диявольську гітлерівську систему.

Ще великий письменник землі російської Лев Миколавич Толстой, могила якого, священну для російського народу і всього світу, поварварському осквернили сучасні гунни — німецькі фашисти, зупиняючись на тупій бездушності німецьких солдатів та їх керівників, писав:

«Справді, що повинно статися в голові якогонебудь Вільгельма німецького, обмеженої, малорозвиненої, гонористої людини з ідеалами німецького юнкера, коли немає тієї глупоти й гидоти, яку б він сказав, яка б не зустрігнута була захопленням «гох» і як щось найвищою мірою важливе... Він скаже, що солдати повинні вбивати з його волі навіть своїх батьків — кричать ура! Він скаже, що євангелію треба запровадити залізним кулаком — ура! Він скаже, що в Китаї війська повинні не брати в полон, а всіх убивати, і його ще садовлять в будинок для божевільних, а кричать ура і пливуть у Китай виконувати його накази...».

Героїчна Червона Армія, керована великим Сталіним, завдала німецькій військовій машині ряду розгромлювальних ударів і жене німецькі банди з нашої радянської землі!

Велика битва, яку ведуть з озвірілими бандами Гітлера волелюбні народи всього світу і в першу чергу народи Радянського Союзу, — ще не закінчилась, але кінець її вже визначений наперед.

Наближається час повного і остаточного розгрому німецьких армій, великий час перемоги. З гордістю будуть говорити наші нащадки, що в цій нечуваній за своїми масштабами битві, в цьому двобої світла і темряви, в цій війні, в якій вирішувалась доля нашої Батьківщини і доля світу, — перших і вирішальних ударів завдала наша Червона Армія, наш народ, який так доблесно і героїчно зустрів підступну навалу озброєного до зубів ворога!

Закінчуючи свою обвинувальну промову, я звертаюся до вас, громадяни судді, з вимогою суворо покарати трьох підлих представників фашистського Берліна та їх мерзенного підсобника, що сидять на лаві підсудних, покарати за їх криваві злочини, за муки й кров, за сльози, за життя наших дітей, наших дружин і матерів, наших сестер і наших батьків!

Сьогодні вони дають відповідь перед радянським судом, перед нашим народом і всім світом за заподіяні ними злочинства, масштаби і мерзенність яких далеко перевершують найчорніші сторінки людської історії, страхіття середньовіччя і варварства!

Завтра будуть відповідати їх начальники — отамани цих розбійників, що вдерлися на мирну, щасливу землю, на якій наш народ трудився, ростив своїх дітей і будував свою вільну державу.

Я обвинувачую **Рецлава, Ріца, Лангхельда і Буланова** в злочинах, передбачених частиною 1-ю Указу Президії Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 19 квітня 1943 року.

Іменем закону і справедливості,
Іменем десятків тисяч замучених і розстріляних людей,
Іменем всього нашого народу, —
я прошу вас, громадяни судді, як державний обвинувач, засудити
всіх чотирьох підлих злочинців до смертної кари через повішення.

**

Після промови державного обвинувача головуючий по черзі падає слово оборонцям підсудних адвокатам тт. Н. В. Коммодову, С. Е. Разначеву і Н. Ш. Белову.

Адвокат т. **Н. В. Коммодов** починає свою промову з докладного аналізу бузувірської системи виховання у фашистській Німеччині, яка породжує таких моральних виродків і злочинців, як підсудні.

— Є сумнів, — продовжує адвокат, — чи можна на одну дошку поставити їх, тих, хто заподіяв ці злочинства, і тих, хто запалив їх на ці злочини. Їх зробили вбивцями, вбивши спочатку в них душу. І ось цей сумнів, товариші судді, дає мені моральне право поставити питання про можливий відступ від тієї міри, яку пропонує прокурор.

Адвокат т. **С. Н. Назначеев**, також визнаючи страхотливість злочинів, заподіяних підсудним Рецлавом, говорить:

— Не можна забувати, що Рецлав служив у тій бандитській армії, де почуття людяності розцінювалось, як слабкість, а розгнущаєність і бузувірство, як заслуга. Не можна забувати, що основні злочини він чинив за наказами і директивами фашистських верховодів. Немає міри тяжким злочинам, заподіяним Рецлавом. Але, враховуючи ті моменти, про які я щойно говорив, а саме, що Рецлав виконував бузувірські накази свого начальства, що він довгі роки зазнавав сам фашистської обробки, що тепер він усвідомив заподіяне і в ньому стався психологічний перелом, я гадаю можливою просьбу про збереження йому життя.

Оборонець Буланова адвокат т. **Н. П. Бєлов**, визнаючи мерзенність злочинів, які заподіяв зрадник Батьківщини Буланов, просить суд врахувати його молодість та його каяття.

**

Після дебатів сторін головуючий падає останнє слово підсудному Лангхельду.

Лангхельд. — Високий суд, я нічого не маю додати до своїх зізнань. Я бив російських військовополонених, за моїми вказівками їх розстрілювали. За моїми вказівками, заарештовувалось цивільне населення, яке потім розстрілювалось. Я прошу взяти до уваги, що не один я такий, така вся німецька армія. Не один я творив звірства. Я не хочу якнебудь применшувати свою вину. Хочу лише вказати, що глибокі причини всіх звірств і злочинів німців у Росії треба шукати в німець-

кому уряді. Гітлерівський режим зумів придушити благородні почуття німецького народу і виховати в ньому низькі інстинкти. Це провадилося, як шляхом пропаганди, так і актами масового терору. Особливо це знайшло свій розвиток у німецькій армії під час війни. Можна згадати слова німецького поета: «Це прокляття зла, яке в свою чергу породжує зло». Це зло, повторюю, показало себе особливо в нищівній війні. Це зло дало себе знати в наказах і вказівках вищих німецьких воєнних інстанцій. Заперечувати ці вказівки або їх не виконувати, це означало приректи себе самого на смерть. Я також був жертвою цих наказів і вказівок.

Прошу взяти це до уваги. Прошу також взяти до уваги мій похилий вік, а також те, що я, як на попередньому слідстві, так і на суді розповів всю правду.

Голова. — Сідайте, підсудний Лангхельд. Підсудний Ріц, вам надається останнє слово.

Ріц. — Панове судді, судове слідство наближається до кінця, і ви надали мені можливість сказати своє останнє слово. Я хочу, однак, з усією ясністю відверто заявити про моє ставлення до всього, що відбувалося тут. Я хочу, щоб ви винесли враження від моїх зізнань, даєних, як на попередньому слідстві, так і на суді, і переконалися, що я завжди відверто говорю про все, бажаючи повністю розкрити картину заподіяних злочинів. Як раніше, так і в цей момент, я не маю наміру применшувати міру своєї співучасті в злочинах. Звірство залишається звірством. Я повторюю, що не хочу ні в якій мірі применшувати свою участь у цьому. Я хочу, однак, щоб ви не винесли такого враження, що я чинив вбивства і звірства тому, що я одержував від цього якесь задоволення, або мав якесь відчуття. Справа не в цьому. Справа в тому, що я діяв за наказом. Справа в усій приказній системі німецької армії, яка примусила мене виконувати ті чи інші дії. Вислухавши промову pana прокурора, я хочу просити суд, щоб він взяв до уваги старий принцип римського права — злочини під примусом. Повірте мені, що коли б я не виконав наказу, то мене судив би німецький військовий суд і засудив на смерть, бо цілком ясно, що гітлерівська система спрямована не тільки проти чужих народів, але й проти свого народу, якщо серед нього знайдуться такі особи, які чинять опір виконанню наказів.

Прошу, панове судді, взяти також до уваги мій життєвий шлях. Коли гітлерівська система прийшла до влади, я був ще дитиною, мені було всього тринадцять років. З цього часу я підпадав систематичному і планомерному впливові гітлерівської системи, вихованню в дусі міфу про панування німецької раси, вихованню, яке говорило, що лише німецький народ покликаний бути вищим, вихованню, яке твердило, що інші народи і раси є нижчі і підлягають знищенню. Я зазнавав систематичної обробки з боку таких учителів, як Гітлер, Розенберг,

Гітлер, які в такому дусі виховували весь німецький народ. З цих же джерел на початок війни були додані нові пропагандистські тези, які, проте, можна було зустріти і до війни. Я маю на увазі тези про некультурність та малоцивільність російського народу. Так вони вчили нас. Потім, під час тотальної мобілізації я потрапив на фронт. Коли я прибув на Східний фронт, я переконався, що у всіх цих фразах Гітлера, Розенберга і інших немає ні слова правди, я переконався, що на Східному фронті в німецькій армії не існує найменших понять про будьякі міжнародні правові норми, що тут немає правди у всьому тому, що творять гітлерівські власті, але мені нічого вже не лишалося, як йти далі цим шляхом.

На Східному фронті я переконався і в іншому, що система, на прапорі якої написано: «Вбивство і звірство», ця система не може бути правильною. Я зрозумів, що знищення такої системи було б справедливим актом. Я молодий, життя ще тільки розгортається передо мною. Я звертаюся до вас з проською зберегти мені життя для того, щоб я міг присвятити себе боротьбі проти цієї системи. Я можу довести, що я здатний провадити боротьбу проти неї. Сьогодні, панове судді, я стою тут перед вами як обвинувачений. Однак я впевнений, що прийде день, коли на лаві підсудних сядуть головні винуватці і патхненники злочинів, які, як довів і цей процес, є організаторами кривавих злочинів. Я хочу обвинувачувати цю систему, яка отруїла нашу свідомість, молодих офіцерів і солдатів Німеччини. Я хочу виступити також і від імені німецького народу, чия ім'я запламували вони не тільки на десятиріччя, а, може, і на сторіччя.

Я — солдат і стою перед судом солдатів. Я прошу врахувати все те, що я тут говорив прямо і відверто. Я знаю, що буде схвалено вирок, вирок справедливий, в якому, я сподіваюсь, буде враховано все те, про що я зараз говорив. Я закінчив.

Голова. — Сідайте, підсудний Річ. Підсудний Рецлав, вам надається останнє слово.

Рецлав. — Панове судді, пане прокурор. Я визнаю себе винним в заподіяних мною злочинах. Я хочу підкреслити, що в кожному окремому випадку я діяв за наказом моїх безпосередніх начальників. В тому разі, якби я цих наказів не виконував, то мені довелося б зайняти місце моїх жертв. Всі мої злочинні дії є наслідок злочинної пропаганди гітлерівських властителів. Нам втовмачували в голови, що німецький народ є вища раса, а інші народи нижча. Нам говорили, що при встановленні нового порядку в Європі німецький народ повинен був відігравати роль пана, а інші народи повинні бути його рабами.

За час мого перебування на Східному фронті, а також і в полоні у росіян я мав можливість переконатися в протилежному. Я мав можливість переконатися в тому, що гітлерівська пропаганда наскрізь брехлива. Я хочу відкрити очі німецькому народові на брехливість гітлерівської пропаганди.

Підсумовуючи все вищесказане, я прошу помилувати мене і дати можливість після повернення в Німеччину перетворити своє бажання в дію. На цьому я закінчую.

Голова. — Підсудний Реплав, сідайте. Підсудний Буланов, вам надається останнє слово.

Буланов. — Я не хочу виправдуватися перед вами, бо я визнаю себе винним у всіх заподіяних мною злочинах, які я творив під загрозою німецької зброї. Я визнаю себе винним в тому, що був підсобником німців, які творили криваві злочинства над радянським народом. Я не можу висловити все, що я пережив. Але я хочу, щоб ви відчули це. Працюючи у німців, я падивився на жахливі діла, які вони творили над радянськими громадянами.

Я прошу вас, громадяни судді, про одне, щоб ви при схваленні вироку зберегли мені життя, щоб потім я міг би спокутувати свою вину перед Батьківщиною. На цьому я закінчую.

Голова. — Підсудний Буланов, сідайте.

Суд іде на нараду.
